

THE LAWS OF THE HITTITES

ხეთური კანონები

MAIA GAMBASHIDZE,

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,

Ass. Prof., Tel.: 599960904

maia.ghambashidze@tsu.ge

ORCID: 0000-0002-1008-2869

EREKLE ASTAKHISHVILI,

Free University, Tbilisi,

Prof., Tel.: 577419010

erekle.astakhishvili@gmail.com

ORCID:0000-0002-3886-3878

Abstract: Here are presented the Georgian translation and comments of the Hittite laws.

The Hittites were one of the oldest Indo-European inhabitants of present-day Turkey, living in central Anatolia.

They appeared at the beginning of the 2nd millennium BC and created a strong military state. Many Hittite cuneiform clay tablets have been found in the capital of the Hittites, Hattusa/Boghazköi. Of particular note are the collections of laws. Several versions of them belong to different periods: 4 copies of the text date back to the pre-imperial Period (ca. 1650–1500 BC) and we also have copies of the Empire Period (1500–1180 BC). The old Hittite text seems to have been performed not only to modernize the archaic Hittite language, but also to have some legislative amendments made by the editors. If we look at these changes, punishment is simplified almost everywhere - corporal punishment is replaced by fines.

Keywords: Hittites, Laws, Asia Minor, Ancient Middle East, Hittitology, Assyriology**მაია ღამბაშიძე,**

ივ. ჯავახიშვილის თბილისის

სახელმწიფო უნივერსიტეტი,

დოქტ., ასოც. პროფ., ტელ.: 599960904,

maia.ghambashidze@tsu.ge

ORCID:0000-0002-1008-2869

ერეკლე ასტახიშვილი,

თავისუფალი უნივერსიტეტი, თბილისი,

პროფ., ტელ.: 577419010

erekle.astakhishvili@gmail.com

ORCID:0000-0002-3886-3878

აბსტრაქტი: მოცემულია ძველ ანატოლიაში (ამჟამინდელი თურქეთი) ძვ. წ. მე–2 ათასწლეულში მცხოვრები ხალხის – ხეთების კანონების კრებულის ქართული თარგმანი და კომენტარები.

სამიუბო სიტყვები: ხეთები, კანონები, მცირე აზია, ძველი ახლო აღმოსავლეთი, ხეთოლოგია, ასირიოლოგია

შესავალი

ხეთები ამჟამინდელი თურქეთის ერთ-ერთი უძველესი ინდოევროპელი მოსახლენი იყვნენ, რომლებიც ცენტრალურ ანატოლიაში, კერძოდ კი, მდინარე ყიზილ-იზმარის (ხეთური მარასანთია, ბერძნ. *ჰალისი*), ძვ. წ. მე-2 ათასწლეულის დასაწყისში გამოჩნდნენ და ძლიერი სამხედრო სახელმწიფო შექმნეს.

ჩვენამდე მოაღწია ხეთების დედაქალაქ *ხათუსაში* (თან. *ბოღაჯქოი*) ნაპოვნმა არაერთმა ლურსმნული დამწერლობით შესრულებულმა თიხის ფირფიტამ, რომელთა შორის გვხვდება როგორც ისტორიულ-პოლიტიკური, ასევე, ადმინისტრაციული, ლიტერატურული თუ რელიგიური შინაარსის ტექსტები. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია – კანონთა კრებულები.

ხეთური ტექსტების კატალოგის მიხედვით, ხეთური კანონების ფირფიტებს მინიჭებული აქვს 291 და 292 ნომრები (CTH 291, 292). ნაპოვნია ტექსტის რამდენიმე ვარიანტი, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდს განეკუთვნება: ტექსტის 4 ასლი იმპერიამდელი პერიოდით თარიღდება (დაახლ. ძვ. წ. 1650–1500); გვაქვს ასევე იმპერიის პერიოდის ასლები (ძვ. წ. 1500–1180).¹ ეს ასლები ძველი ხეთური ტექსტის გადაწერილი ვარიანტებია, რომლებიც, როგორც ჩანს, შესრულდა არა მხოლოდ არქაული ხეთური ენის გათანამედროვეებისთვის, არამედ მასში რედაქტორებმა გარკვეული კანონმდებლური შესწორებებიც შეიტანეს. თუ დავაკვირდებით ამ ცვლილებებს, თითქმის ყველგან სასჯელი გამარტივებულია – ფიზიკური სასჯელები ჩანაცვლებულია ჯარიმებით. ფირფიტების კოლოფონების მიხედვით ვიგებთ, რომ ხეთელმა მწერლებმა კანონების ტექსტი დაყვეს ორ ძირითად ნაწილად და შემდეგნაირად დაასათაურეს: 1-100 კანონები: „თუკი კაცი“, 101-200 კანონი – „თუკი ვაზი“.

ხეთური კანონების ტექსტისა და მისი კომენტარების შესახებ არსებული ძირითადი გამოცემებია:

გორგამე, გრ., (1990). *ხეთური კანონები*, ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ქრესტომათია, 210-221.

Дьяконов, И.М., (1952). *Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства*.

Friedrich, J., (1959). *Die hethitischen Gesetze*. Documenta et Monumenta Orientis Antiqui 7. Leiden: E. J. Brill.

Goetze, A., (1969). *The Hittite Laws: In Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. 188-197. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Güterbock, H.G., (1954). *Authority and Law in the Hittite Kingdom*. JAOS Suppl. 17 (July-Sept.): 16-24.

Güterbock, H.G., (1961). *Review of Johannes Friedrich, Die hethitischen Gesetze* (Leiden: Brill, 1959) in JCS 15: 62-78.

Güterbock, H.G., (1962). *Further Notes on the Hittite Laws*. JCS 16: 17-23.

Haase, R., (1979). *Die keilschriftlichen Rechtssammlungen in deutscher Fassung*. 2d ed. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Hoffner, H. A., (1963). *The Laws of the Hittites*. Ph.D. dissertation. Brandeis University.

Hoffner, H. A., (1997). *The Laws of the Hittites*. A Critical Edition. Documenta et Monumenta Orientis Antiqui, vol. 23. Leiden: E. J. Brill.

Hoffner, H. A., (2007). *Hittite Laws*, in: M. Roth, Law Collections from Mesopotamia and Asia Minor, Writings from the Ancient World Society of the Biblical Literature, Vol. 6, Atlanta, 213-247.

Hrozny, F., (1922). *Code Hittite prouvent de Asie Mineure* (1re TS 1350 m'. J.-C). 1re partie. Transcription, traduction française. Hethitica. Tome 1er. Première partie. Paris: Librairie orientaliste Paul Geuthner.

Imparati, F., (1964). *Le leggi ittite*. Incunabula Graeca 7. Roma: Edizioni dell'Ateneo.

Neufeld, E., (1951). *The Hittite Laws*. London: Luzac.

von Schuler, E., (1982). *Die hethitischen Gesetze*. In Rechtsbiicher. Ed. Otto Kaiser. Texte aus der Umwelt des Alten Testaments III, 96-123.

¹Hoffner, 2007:214-215. ტექსტის თარგმანისას, არაბული რიცხვებით მოცემულია კანონების ძირითადი ტექსტი, ხოლო რომაულით – ტექსტის გვიანდელი ვერსია.

ტექსტი:

1. [თუკი] ვინმე (განზრახ) მოკლავს [კაცს] ან ქალს ჩხ[უბში], უნდა [მოიყვანოს] დასაკრძალავად და სანაცვლოდ (ოჯახს) მისცეს 4 კაცი ან ქალი². მან (=დამნაშავემ) [თავის სახლიდან] უნდა მოიყვანოს ისინი.³ (KBo 6.3 I 1-3)
 - 2.[თუკი] ვინმე (განზრახ) მოკლავს [კაც] ან ქალ მონას ჩხუბში, უნდა მოიყვანოს დასაკრძალავად [და] სანაცვლოდ (ოჯახს) მისცეს [2] კაცი ან ქალი. მან (=დამნაშავემ) თავის სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo 22.61 I 1-3; KBo 6.3 I 4-5)
 - 3.[თუკი] ვინმე ცემს თავისუფალ [კაცს] ან ქალს და იგი მოკვდება, და თუ ეს დანაშაული მისი ხელით (=შემთხვევით) მოხდება, უნდა მოიყვანოს დასაკრძალავად და სანაცვლოდ (ოჯახს) მისცეს 2 ადამიანი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo 22.61 I 4-6; KBo 6.3 I 6-7)
 - 4.თუკი ვინმე ეჩხუბება კაც ან ქალ მონას და იგი მოკვდება, თუ ეს დანაშაული მისი ხელით (=შემთხვევით) მოხდება, მან იგი უნდა მოიყვანოს დასაკრძალავად და სანაცვლოდ (ოჯახს) მისცეს 1 ადამიანი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიყვანოს იგი. (KBo 6.2 I 1-2; KBo 6.3 I 8-9)
- III-IV. [თუკი ვინმე] ეჩხუბება [(თავისუფალ) კაცს] და იგი მოკვდება, თუ ეს დანაშაული მისი ხელით (=შემთხვევით) მოხდება, [უნდა გადაიხადოს... შეკელი ვერცხლი]. თუკი იგი თავისუფალი ქალია ან მონა ქალია, უნდა გადაიხადოს 80 შეკელი⁴ ვერცხლი. (KBo 6.4 I 2-3)
- 5.თუკი ვინმე მოკლავს ვაჭარს (უცხო ქვეყანაში), უნდა გადაიხადოს 10 მინა ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). თუკი იგი ლუვიას ან ფალას ქვეყანაში (გარდაიცვლება), მან (=დამნაშავემ) უნდა გადაიხადოს 10 მინა ვერცხლი და ასევე აუნაზღაუროს საქონელი. თუკი ეს ხათის ქვეყანაში (მოხდება), მან (=დამნაშავემ) უნდა ასევე დაკრძალოს ვაჭარი.⁵ (KBo 6.2 I 3-6; KBo 6.3 I 10-13)
- V. [თუკი] ვინმე მოკლავს ხეთ [ვაჭარს], (რომელსაც აქვს) საქონელი, უნდა გადაიხადოს [... მინა ვერცხლი] და მისი საქონლის სამმაგი ფასი. მაგრამ [თუკი] ვაჭარს არ აქვს საქონელი და ვინმე მოკლავს მას ჩხუბში, მან უნდა გადაიხადოს 6 მინა ვერცხლი. თუ ეს დანაშაული მისი ხელით (=შემთხვევით) მოხდება, მან უნდა გადაიხადოს 2 მინა ვერცხლი.⁶ (KBo 6.4 I 4-8)

² სიტყვასიტყვით, (ადამიანის) თავი – SAG.DU.

³ ამ ფრაზის[par-na-aš-še-e-a] su-wa-a-ez-zi - მთავარი აზრია, რომ პასუხისმგებლობა დანაშაულზე ეკისრება დამნაშავეს სახლს, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ დამნაშავემ თავისი სახლიდან სანაცვლოდ უნდა მოიყვანოს ადამიანი ან მოიტანოს ანაზღაურება. ამის შესახებ ხეთოლოგთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა: Hoffner, 1997: „The significance of this phrase has been much debated. I favor the view that the claimant is entitled to recover damages from the estate of the perpetrator”, 18; შდრ. Менаңде, 1961: 22; გრ. გიორგაძის თარგმანის მიხედვით: „[უკეთუ] ვინმე [ჩხუბში მოკლავს (თავისუფალ) კაცს] ან (თავისუფალ) ქალს, იგი [მას (ე.ი. ცხედარს) შინ მიიტა]ნს, აგრეთვე 4 „თავს“ გაიღებს, კაცს ან ქალს, [და მის (ე.ი. დაზარალებულის) სახლს] ჩააბარებს“. გიორგაძე, 1990:210.

⁴ ხეთური ტექსტების 1 შეკელი = 12.4 გრამს (მესოპოტამიაში 1 შეკელი = 8.3 გრამს), ხოლო 1 მინა = 40 შეკელს (მესოპოტამიაში = 60 შეკელს), ანუ 496 გრამს: Karakaya, Marşap, Taş, 2010:1839.

⁵ კანონების მიხედვით ვიგებთ, რამდენად მნიშვნელოვანი სტატუსი ჰქონდა ხეთის ქვეყნის მოქალაქეს. მის მკვლელს ევალებოდა გარდაცვლილის დასაფლავება. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო, როდესაც ხეთი უცხო მიწაზე გარდაიცვლებოდა, ამ შემთხვევაში, აუცილებელი იყო მისი სამშობლოში გადმოსვენება: Hoffner, 2003:114.

⁶ სავარაუდოდ, მე-5 პარაგრაფის გვიანდელი ვერსიის ტექსტში მოცემულია დამატებითი განმარტება, იმ შემთხვევაში, თუ მოკლულ ვაჭარს გასაყიდი საქონელი თან აქვს თუ არა.

6. თუკი ადამიანი, კაცი ან ქალი, მოკლეს სხვა ქალაქში, მსხვერპლის მემკვიდრემ უნდა მოიჭრას 100 გიფესარი⁷ მიწა იმ ადამიანის საკუთრებიდან, ვის მიწაზეც მოკლეს ადამიანი და დაისაკუთროს. (KBo 6.2 I 7-8; KBo 6.3 I 14-15)

VI. თუკი თავისუფალ კაცს მკვდარს იპოვნინ სხვის კერძო საკუთრებაზე, მისმა მფლობელმა უნდა მისცეს თავისი ქონება, სახლი და 60 შეკელი ვერცხლი. თუკი გარდაცვლილი ქალია, მფლობელმა უნდა მისცეს არა საკუთარი ქონება, არამედ - 120 შეკელი ვერცხლი. თუკი ადგილი, სადაც გარდაცვლილი იპოვნეს, არ არის კერძო საკუთრება, არამედ ცარიელი მინდორია, უნდა გადაზომონ 3 დანა⁸ ყველა მიმართულებით და მოკლული ადამიანის მემკვიდრემ უნდა აიღოს თანხა იმის მიხედვით, რომელი დასახლების მიმდებარედაცაა ნაპოვნი (= იმ დასახლების კანონის თანახმად). თუკი მიმდებარედ (= აღნიშნულ მანძილზე) არ არის დასახლება, მემკვიდრე უარს იტყვის თავის მოთხოვნაზე. (KBo 6.4 I 9-13)

7. თუკი ვინმე დააბრმავებს თავისუფალ ადამიანს ან ჩაუმტვრევს კბილს, უწინ იხდიდნენ 40 შეკელ ვერცხლს, ხოლო ეხლა უნდა გადაიხადონ 20 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 9-10; KBo 6.3 I 16-18; KBo 12.48 I 1)

VII. თუკი ვინმე დააბრმავებს თავისუფალ ადამიანს ჩხუბში, მან უნდა გადაიხადოს 40 შეკელი ვერცხლი. თუკი ეს უბედური შემთხვევაა, მან უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 14-15)

8. თუკი ვინმე დააბრმავებს კაც ან ქალ მონას ან ჩაუმტვრევს კბილს, მან უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 11-12; KBo 6.3 I 19-20; KBo 12.48 I 2-4)

VIII.1. თუკი ვინმე დააბრმავებს კაც მონას ჩხუბში, მან უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. თუკი ეს უბედური შემთხვევაა, მან უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 16-17)

VIII.2. თუკი ვინმე კბილს ჩაუმტვრევს თავისუფალ ადამიანს - თუკი ჩაუმტვრევს 2 ან 3 კბილს, უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. თუკი დაზარალებული მონაა, თავდამსხმელმა უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 18-19)

9. თუკი ვინმე ზიანს მიაყენებს ადამიანს თავზე, ადრე იხდიდნენ 6 შეკელ ვერცხლს; დაზარალებული იღებდა 3 შეკელ ვერცხლს და 3 შეკელს უხდიდნენ სასახლეს. მაგრამ ეხლა მეფემ უარი თქვა სასახლის წილზე, ასე რომ, მხოლოდ დაზარალებული მხარე აიღებს 3 შეკელ ვერცხლს. (KBo 6.2 I 13-15; KBo 6.3 I 21-24; KBo 12.48 I 5)

IX. თუკი ვინმე ადამიანს თავზე მიაყენებს ზიანს, დაზარალებულმა კაცმა უნდა აიღოს 3 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 20-21)

10. თუკი ვინმე ზიანს მიაყენებს ადამიანს და დროებით უუნაროს გახდის მას, უნდა უეჭიმოს მას. თავის ადგილზე მან უნდა დაასაქმოს ეს ადამიანი, სანამ ის გამოჯანმრთელდება. როდესაც კარგად გახდება, თავდამსხმელმა უნდა გადაუხადოს მას 6 შეკელი ვერცხლი. იმდენივე

⁷ ხეთ. 100 gipeššar = 3.3 IKU = 1 ჰექტარს, იხ. Hoffner, 1997:20. შესაბამისად, 1 gipeššar = 100 მეტრს.

⁸ = დაახლ. 30 კმ.: შუმ. 1 DANNA (აქად. *BĒRU*) = დაახლ. 10.5 ან 11.2 კმ-ს, Chicago Assyrian Dictionary (CAD) 2, 1965:208. სავარაუდოდ, 30 კმ იყო ის მანძილი, რომლის დაფარვაც ადამიანს და დატვირთულ ვირს შეეძლოთ დღის მანძილზე, დილიდან დაბნელებამდე. არ არის გამორიცხული, რომ ხეთური დასახლებები სწორედ ამ მანძილებით ყოფილიყო დაშორებული, როგორც ეს რომაელებთან გვხვდება. Bowes, 2021:602.

უნდა გადაუხადოს ექიმსაც. (KBo 6.2 I 16-19; KBo 6.3 I 25-28; KBo 6.5I 4-9; KUB 29.13 obv. 1-3)

X. თუკი ვინმე თავისუფალ კაცს თავზე მიაყენებს ზიანს, უნდა უმკურნალოს მას. თავის ადგილას უნდა დაასაქმოს იგი, სანამ გამოჯანმრთელდება. როდესაც კარგად გახდება, თავდამსხმელმა უნდა გადაუხადოს 10 შეკელი ვერცხლი, 3 შეკელი კი ექიმს. თუკი იგი მონაა, უნდა გადაიხადოს 2 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 22-26)

11. თუკი ვინმე მოატეხს თავისუფალ ადამიანს ხელს ან ფეხს, უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 20-21; KBo 6.3 I 29-30; E: KBo 6.5I 10-11; KUB 29.13 obv. 4-5)

XI. თუკი ვინმე მოატეხს თავისუფალ კაცს ხელს ან ფეხს, თუკი დაჭრილი ადამიანი სამუდამოდ დასახიჩრდება, მან უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. თუკი ის დროებით დასახიჩრდება, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 27-29)

12. თუკი ვინმე მოატეხს კაც ან ქალ მონას ხელს ან ფეხს, მან უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 22-23; KBo 6.3 I 31-32; KBo 6.5I 11; KUB 29.13 obv. 6)

XII. თუკი ვინმე მოატეხს მონას ხელს ან ფეხს, თუკი იგი სამუდამოდ დასახიჩრდება, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. თუკი იგი დროებით დასახიჩრდება, მან უნდა გადაიხადოს 5 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 30-32)

13. თუკი ვინმე ცხვირს გაუტეხს თავისუფალ ადამიანს, უნდა გადაიხადოს 40 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 24-25; KBo 6.3 I 33-34; KBo 6.5I 12-13)

XIII. თუკი ვინმე ცხვირს გაუტეხს თავისუფალ კაცს, უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.4 I 33-34)

14. თუკი ვინმე ცხვირს მოატეხს კაც ან ქალ მონას, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.3 I 35-36; KBo 6.5I 14-15)

XIV. თუკი ვინმე ცხვირს მოატეხს კაც ან ქალ მონას, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 35-36)

15. თუკი ვინმე ყურს მოახევს თავისუფალ ადამიანს, უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. მან თავის სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.3 I 37-38; KBo 6.5I 16-17)

XV. თუკი ვინმე ყურს მოახევს თავისუფალ კაცს, უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 37)

16. თუკი ვინმე ყურს მოახევს კაც ან ქალ მონას, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.3 I 39; KBo 6.5I 18-19)

XIV. თუკი ვინმე ყურს მოახევს კაც ან ქალ მონას, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 38-39)

17. თუკი ვინმე თავისუფალ ქალს მუცელს მოაშლევინებს, [თუკი] იგი მეათე თვეშია, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი, თუკი იგი მეხუთე თვეშია, მან უნდა გადაიხადოს 5

შეკელი ვერცხლი. მან (ე.ი. კაცმა) თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.3 I 40-42; KBo 6.5I 20-22)

XVII. თუკი ვინმე თავისუფალ ქალს მუცელს მოაშლევენებს, უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.4 I 40-41)

18. თუკი ვინმე მონა ქალს მუცელს მოუშლის, თუკი იგი მათე თვეშია, უნდა გადაიხადოს 5 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.3 I 43-44; KBo 6.5I 23-24)

XVIII. თუკი ვინმე მონა ქალს მუცელს მოუშლის, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. [...].(KBo 6.4 I 42-43)

19ა. თუკი ლუვიელი ხათის ქვეყნიდან გაიტაცებს თავისუფალ ადამიანს, კაცს ან ქალს და წაიყვანს ლუვიას/არგავას ქვეყანაში, ხოლო შემდგომში გატაცებული ადამიანის პატრონი იცნობს მას, მან (=გამტაცებელმა) თავისი სახლიდან უნდა მოიყვანოს იგი (=უნდა დააბრუნოს).⁹ (KBo 6.2 I 36-38; KBo 6.3 I 45-47); 19ბ. თუკი ხეთი გაიტაცებს ლუვიელ კაცს თვითონ ხათის ქვეყანაში და წაიყვანს მას ლუვიის ქვეყანაში, ადრე უნდა მიეცათ 12 ადამიანი, ეხლა კი უნდა მისცენ 6 ადამიანი. მან (=გამტაცებელმა) თავისი სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo 6.2 I 39-41; KBo 6.3 I 47-49; KBo 6.5I 12-13)

20. თუკი ხეთი კაცი მოიტაცებს ხეთ კაც მონას ლუვიის ქვეყნიდან და წაიყვანს ხათის ქვეყანაში, შემდგომში მოტაცებული ადამიანის პატრონი იცნობს მას, მომტაცებელმა უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 I 42-44; KBo 6.3 I 50-52)

21. თუკი ვინმე გაიტაცებს მონა კაცს ლუვიელი კაციგან ლუვიას ქვეყნიდან და მიიყვანს ხათის ქვეყანაში, და მისი პატრონი იცნობს მას, პატრონმა უნდა უკან წაიყვანოს თავისი მონა. ამ შემთხვევაში არ იქნება ანაზღაურება. (KBo 6.2 I 45-47; KBo 6.3 I 53-55)

22ა. თუკი კაცი მონა გაიქცევა და ვინმე მოიყვანს უკან, თუკი იგი მას ახლოს შეიპყრობს, მისმა პატრონმა მპოვნელს ფეხსაცმელები უნდა მისცეს; 22ბ. თუკი იგი შეიპყრობს მას მდინარესთან ახლოს, უნდა გადაუხადოს 2 შეკელი ვერცხლი. თუკი მდინარის მოშორებით, მან უნდა გადაუხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.2 I 48-50; KBo 6.3 I 56-58)

23ა. თუკი მონა კაცი გაიქცევა და ლუვიას ქვეყნად წავა, მისმა პატრონმა 6 შეკელი ვერცხლი უნდა გადაუხადოს, ვინც მას უკან მოიყვანს; 23ბ. თუკი მონა კაცი გაიქცევა და მტრის ქვეყნად წავა, ვინც მას უკან დააბრუნებს, თავისთვის უნდა დაიტოვოს იგი. (KBo 6.2 I 51-53; KBo 6.3 I 59-62)

24. თუკი კაცი ან ქალი მონა გაიქცევა, მან, ვის სახლშიც მონის პატრონი იპოვნის მას, უნდა გადაუხადოს (მონის პატრონს) ერთი თვის ხელფასი: 12 შეკელი ვერცხლი კაცისთვის, 6 შეკელი ვერცხლი – ქალისთვის.¹⁰ (KBo 6.2 I 54-55; KBo 6.3 I 63-65)

25ა.[თუკი] ადამიანი (=კაცი/ქალი) უწმინდურობას ჩაიდენს (=მოშარდავს) საჭმლიან ქვაბში ანდაც ქვევრში¹¹, ადრე იხდიდნენ 6 შეკელ ვერცხლს; ვინც უწმინდურობას ჩადის, იხდის 3

⁹ Hoffner, 1997:30.

¹⁰ მეორე ვარიანტი: „უნდა გადაუხადოს ერთი წლის ხელფასი: 2 ½ მინა: (= 100 შეკელი) ვერცხლი კაცისთვის, 50 შეკელს კაცისთვის“, Hoffner, 1997:32.

¹¹ ხეთ. luliya- „ტბა, წყარო, ნაკადული, აუზი, ლარნაკი, ქვევრი/პითოსი“, *Chicago Hittite Dictionary (CHD)*, 1989, Vol. L-N, 80; იხ. Hoffner, 1997:33.

შეკელ ვერცხლს, (ადრე კი ამისთვის) [მეფის] სახლს (კიდევ) უხდიდნენ 3 შეკელს; **25ბ.** ხოლო ეხლა მეფემ [უარი თქვა] სასახლის წილზე. ის, ვინც უწმინდურობას ჩაიდენს, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. დამნაშავემ თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (**KBo 6.2 I 56-59; KBo 6.3 I 66-69; KBo 12.49 II 1-6**).

26ა. თუკი ქალი გაეყ[რება] კაცს, [კაცი მას] მიცემს ..., და [ქალი (მიიღებს)] იმდენს, რამდენიც დათესა,¹² ხოლო კაცს [დარჩება] მიწა და ბავშვები. [...] (**KBo 6.2 I 60-64; KBo 6.3 I 70-74; KBo 12.49 II 7-13; KUB 26.56 II 1-3**).

26ბ. ხოლო თუკი კაცი გაეყრ[ება] ქალს, [და იგი ..., მან უნდა გაყიდოს ქალი]. ვინც იყიდის მას, [უნდა გადაუხადოს] 12 შეკელი ვერცხლი. (**KUB 26.56 II 4-5; KBo 12.49 II 9-10; KBo 6.5 II 2-3**)

27. თუკი კაცი ცოლს მოიყვანს და [მას თავის სახლში წაიყვანს, მან უნდა წაიღოს მისი მზითვი თან (თავის სახლში). თუკი ქალი გარდაიცვლება (მის სახლში), მის პირად ნივთებს დაწვავენ, (ხოლო) მის მზითვეს კაცი დაიტოვებს. თუკი იგი გარდაიცვლება, მამამისის სახლში და მას ბავშვები (ჰყავს), კაცმა არ უნდა [დაიტოვოს] მისი მზითვი.¹³ (**KUB 26.56 II 6-10; KBo 6.3 I 75, II 1-4; KBo 6.5 II 4-9**)

28ა. თუკი ქალიშვილი შეპირებულია კაცს და სხვა (კაცი) გაიქცევა მასთან ერთად, როგორც კი იგი მასთან ერთად გაიქცევა, პირველ კაცს უნდა აუნაზღაუროს ის, რაც მან გადაიხადა (= გადაუხადა ქალის ოჯახს). (ქალის) მამამ და დედამ არ უნდა აუნაზღაურონ. **28ბ.** თუკი მამა და დედა მისცემენ მას (=ქალიშვილს) სხვა კაცს, მამამ და დედამ უნდა აუნაზღაურონ (პირველ კაცს). **28გ.** თუკი მამა და დედა უარს იტყვიან (= ეს თუ მშობლების სურვილით არ მოხდება), მათ უნდა დააშორონ იგი (ქალი) მას (კაცს, ვისთან ერთადაც გაიქცევა). (**KBo 6.2 I 1-2; KBo 6.3 I 5-10; KBo 6.5 II 10-14, III 1-5; KBo 12.49 II 1-6; KBo 6.4 II 8-12**)

29. თუკი ქალიშვილი დანიშნულია კაცზე და მას მიტანილი აქვს ძღვენი¹⁴, ხოლო მამა და დედა გააუქმებენ შეთანხმებას, მათ შეუძლიათ დააშორონ იგი (=ქალიშვილი) კაცს. მაგრამ მათ ძღვენი უნდა აუნაზღაურონ ორმაგად. (**KBo 6.3 II 11-13; KBo 6.5 II 10-14, III 6-10; KBo 6.4 II 13-16**)

30. ხოლო თუკი სანამ კაცი ცოლად მოიყვანს ქალიშვილს, მანამდე უარს იტყვის მასზე, მან უნდა დაუტოვოს ძღვენი, რომელიც მან მიუტანა (ქალიშვილის მშობლებს). (**KBo 6.3 II 14-15; KBo 6.5 III 11-13**)

XXX. თუკი კაცი [...] ქალიშვილს, ძღვენი, რომელიც [მან მიუტანა,]. (**KBo 6.4 II 17-18**)

31. თუკი თავისუფალი კაცი და მონა ქალი საყვარლები არიან და ერთად ცხოვრობენ, და იგი მას ცოლად მოიყვანს, დასახლდებიან და ბავშვები ეყოლებათ, მაგრამ (თუკი) შემდგომ ან ისინი გაუცხოვდებიან ერთმანეთისგან ან სხვაზე დაქორწინდებიან, მათ სახლი თანაბრად უნდა გაიყონ და კაცმა უნდა წაიყვანოს ბავშვები, ხოლო ქალმა უნდა წაიყვანოს ერთი ბავშვი. (**KBo 6.3 II 16-20**)

¹²ხეთ.: ŠA NUMUN.HI.A-aš k[u-uš-ša-an MUNUS-za da-a-i. ჰოფნერის აზრით, ქალი წაიღებს სახლიდან იმდენს, რამდენი შეილიც გააჩინა, Hoffner, 1997:35, n. 71. მაგრამ არ არის გამორიცხული, რომ აქ საქმე გვექონდეს მეტაფორულ გამოთქმასთან, შდრ.: „რასაც დასთეს, იმას მოიმიკი“. შესაბამისად, ქალი მიიღებს იმას, როგორი საქციელიც ჩაიდინა (მითუმეტეს, ტექსტში არ არის მოხსენიებული, საერთოდ რამე შეხვედბა თუ არა ქალს).

¹³ Hoffner, 2003:108.

¹⁴ ხეთ. kušata - ძღვენი, რომელსაც სასიძო უხდიდა ქალის მშობლებს, სამაგიეროდ კი იღებდა მათგან მზითვს (ხეთ. iwaru), Hoffner, 2003:108.

XXXI. თუკი (თავისუფალი) კაცი და ქალი [დაქორწინდებიან] და ისინი ერთად დასახლდებიან და [ბავშვები ეყოლებათ], მაგრამ შემდეგ იგი (ქალი/კაცი) გაბრაზდება ან ისინი სხვაზე დაქორწინდებიან, კაცმა [და ქალმა სახლი თანაბრად უნდა გაიყონ] და [...] იმ კაცის [...]. (KBo 6.4 II19-31)

32ა. თუკი მონა კაცი ცოლად [მოიყვანს თავისუფალ] ქალს [და ისინი დასახლდებიან და ბავშვებს იყოლიებენ, როდესაც ისინი გაიყოფენ თავიანთ ქონებას], მათ უნდა გაინაწილონ თავიანთი ქონება [თანაბრად და თავისუფალმა ქალმა უნდა წაიყვანოს] უმეტესობა [ბავშვებისა, მონა კაცი კი წაიყვანს] ერთ ბავშვს. **32ბ.** თუკი კაცი მონა ცოლად მოიყვანს თავისუფალ ქალს, მათი შემთხვევაც მსგავსი იქნება. (KBo 6.2 II3-5; KBo 6.3 II21)

33ა. თუკი მონა კაცი ცოლად მოიყვანს მონა ქალს [და მათ ეყოლებათ ბავშვები], როდესაც ისინი გაიყოფენ თავიანთ ქონებას, უნდა თანაბრად უნდა გაინაწილონ თავიანთი ქონება. [მონა ქალი წაიყვანს უმ] ეტესო[ბა ბავშვებს], ხოლო მონა კაცი [წაიყვანს] ერთ ბავშვს. **33ბ.** თუკი კაცი მონა (ცოლად) მოიყვანს მონა ქალს, მათი შემთხვევაც მსგავსი იქნება.¹⁵ (KBo 6.2 II7-9; KBo 6.3 II22)

34. თუკი მონა კაცი მიიტანს ძღვენს ქალისთვის და მას ცოლად მოიყვანს, არ უნდა შეეუცვალოს (=ქალს) თავისი წარმომავლობა.¹⁶ (KBo 6.3 II23-24)

XXXIV. თუკი მონა კაცი [..., და დაქორწინდება] მასზე... (KBo 6.4 II32-33)

35ა. თუკი მწყემსი დაქორწინდება თავისუფალ ქალზე, იგი სამი წლით მონად იქცევა. **35ბ.** თუკი ზედამხედველი¹⁷ ან მწყემსი გაიქცევა თავისუფალ ქალთან ერთად და არ მიიტანს ძღვენს მისთვის, იგი (=ქალი) სამი წლით მონა გახდება. (KBo 6.2 II6; KBo 6.3 II25-26)

36. თუკი მონა მიიტანს ძღვენს თავისუფალი ყრმისთვის და იშვილებს მას, (ამის მიუხედავად), იგი არ თავისუფლდება მონობისგან.¹⁸ (KBo 6.3 II27-28)

37. თუკი ვინმე გაიქცევა ქალთან ერთად და მამულები¹⁹ გაეკიდებიან მათ, თუკი 3 ან 2 კაცს (2 ან 3 კაცს) მოკლავენ, არ იქნება ანაზღაურება. (მას ეტყვიან:) „შენ მგლად იქეცი.“²⁰ (KBo 6.2 II10-12; KBo 6.3 II29-30)

38. თუკი ადამიანებს სასამართლო საქმე აქვთ და (=ბრალდებულის დასახმარებლად) მათთან თანამოაზრე მივა, თუკი მოსარჩელე განრისხდება და თანამოაზრეს ცემს ისე, რომ ის გარდაიცვლება, ამ შემთხვევაში არ იქნება ანაზღაურება. (KBo 6.2 II 13-15; KBo 6.3 II 31-33)²¹

¹⁵ სავარაუდოდ, ეს მოგვიანო პერიოდის ჩანართია, სადაც ხაზგასმულია, რომ კანონის შინაარსი არ შეიცვალა და იგივე დარჩა.

¹⁶ ე.ი. მონა კაცზე დაქორწინებულ (თავისუფალ) ქალს შეუნარჩუნდება თავისი სოციალური სტატუსი და არ იქცევა მონად. ამის შესახებ დისკუსია იხ. Hoffner, 1997:185.

¹⁷ შუმ. ^{L1}AGRIG/აკად. ^{L1}ABARAKKU/ხეთ. =^{L1}maniyahhatalla-ხელოსანი, ზედამხედველი, მმართველი, ^Unal, 2007:7, 426.

¹⁸ Hoffner, 2003:108.

¹⁹ ხეთ. ^{L1}šardiya-/šartiya = შუმ. Á.DAH - დამხმარე, მშველელი, თანამზრახველი, CHD, 2019:292-293.

²⁰ ამ კონტექსტში „მგელი“, სავარაუდოდ, „გამტაცებლის“ სინონიმია და არ უნდა ვეძებოთ სიმბოლური დატვირთვა („რიტუალში მონაწილე მგელკაცები“ და ა.შ.), როგორც მაგ.: Ivanov, 2015:102-110.

²¹ როგორც 37 და 38 პარაგრაფებიდან ირკვევა, სხვის საქმეში ჩართული დამხმარეს (^{L1}šardiya-) სიკვდილის შემთხვევაში, მისი გარდაცვალება არ ნაზღაურდებოდა.

XXXVIII. თუკი ადამიანი [...] და თუკი [თანამოაზრე (?) ...] და იგი გაბრაზდება [...] და იგი გარდაიცვლება, [თუკი (?) ...], და იგი გარდაიცვლება [...]. (KBo 6.4 III 28-32)

39. თუკი ადამიანი სხვის მიწას მისაკუთრებს, მან უნდა გადაიხადოს *სახანი*²², რომელიც (ამ მიწას) აკისრია. [მაგრამ თუკი] იგი ვერ დაამუშავებს [მიწას], მან უნდა უარი თქვას მასზე. მან არ უნდა გაყიდოს იგი. (KBo 6.2 + 19.1 II 16-17; KBo 6.3 II 34-36)

XXXIX. თუკი [ვინმე დაიკავებს] თავისუფალ [მიწას], მან უნდა დაამუშაოს [იგი], მაგრამ არ უნდა [...] (KBo 6.4 III 34-37)

40. თუკი კაცი, რომელიც დაბეგრილია *თუქულით*²³, დაიკარგება, ხოლო მის (ადგილს) დაიკავებს კაცი, რომელსაც აკისრია *სახანი*, (ამ უკანასკნელმა) კაცმა უნდა თქვას: „ეს ჩემი *თუქულის* (ბეგარაა), ეს კი – *სახანის*“. მან უნდა დაბეჭდოს *თუქულის* მიწის (ფლობის) საბუთი. იგი უნდა ასრულებდეს *თუქულსაც* და *სახანსაც*. მაგრამ თუკი იგი უარს იტყვის *თუქულზე*, მაშინ იმ კაცის მიწას, რომელსაც *თუქული* ადევს, მიაკუთვნებენ დაკარგულ (ადამიანს) და სოფლელი კაცი დაამუშავებს (მიწას). ხოლო თუკი მეფე (მიწას) მიცემს წარტყვევნილ კაცს,²⁴ მაშინ მას გადასცემენ მიწას და იგი *თუქულის* (გადამხდელ) კაცად იქცევა. (KBo 6.2 + 19.1 II 18-22; KBo 6.3 II 37-42; KUB 29.14 III 4-12 (+) 2; KBo 12.49 III T-9')

XL. თუკი თავისუფალი კაცი [უსახსროდ დარჩება] და კაცი, რომელსაც აკისრია *სახანი*, [დაიკავებს მის ადგილს, რომელსაც *სახანი* აკისრია და გამოაცხადებს: „ეს არის ჩემი...“]. ხოლო ეს არის [ჩემი] *სახანის*“. მას უნდა ჰქონდეს თავისთვის დაბეჭდილი საბუთი, რომელიც ეხება [კაცის მიწას, რომელსაც აქვს ... ბეგარა, მან უნდა ... ბეგარა] და შეასრულოს [*სახანი*]. მაგრამ თუკი იგი უარყოფს ... ბეგარას, მათ უნდა გამოაცხადონ მიწა თავისუფლად, [და გლეხებმა უნდა დაამუშაონ იგი]. თუკი მეფე [მისცემს წარტყვევნილ კაცს], მათ უნდა გააკეთონ [მიწა და იგი უნდა ... (კაცად)]. [...] (KBo 6.4 III 14-21)

41. თუკი კაცი, რომელიც დაბეგრილია *სახანით*, დაიკარგება, ხოლო კაცი, რომელიც დაბეგრილია *თუქულით*, მოვა მის მიწაზე, *თუქულით* დაბეგრილი კაცი იტყვის: „ეს ჩემი *თუქულის* (ბეგარაა), ეს კი – *სახანის*“. მან უნდა დაბეჭდოს თავისთვის საბუთი, რომელიც ეხება *სახანის* ბეგარის მქონე კაცის მიწას. იგი უნდა ფლობდეს *თუქულის* ბეგარის საბუთი და წარადგინოს *სახანის* ბეგარა. ხოლო თუკი იგი უარს იტყვის *სახანზე*, *სახანის* ბეგარიანი კაცის მიწა სასახლისთვის უნდა აიღონ. მაშინ *სახანის* ბეგარა შეწყდება. (KBo 6.2 + 19.1 II 23-26; KBo 6.3 II 43-47; KBo 6.5 IV 1-6; KUB 29.14 III 13 (+) 2; I: KBo 12.49 III T-10-15)

42. თუკი ვინმე დაიქირავებს ადამიანს, ხოლო იგი წავა ლამქრობაში და მოკვდება, თუკი ხელფასი გადახდილი ჰქონდა, ანაზღაურება არ იქნება. მაგრამ თუკი ხელფასი არ ჰქონდა (მას), დაიქირავებულმა უნდა მისცეს ერთი მონა (მის ოჯახს?)²⁵. (KBo 6.2 II 27-29; KBo 6.3 II 48-51; KBo 6.5 IV 7-11)

43. თუკი კაცი მდინარეზე გადადის თავისი ხარით, ხოლო სხვა კაცი ხელს კრავს მას, ხარის კუდს ხელს ჩასჭიდებს და გადალახავს მდინარეს, მდინარე კი წაიღებს ხარის მფლობელს, მის

²² *šahhan* = აქად. *ILKU* - მიწის ქონების ბეგარა, *Šnal*, 2007:7, 579.

²³ ^{GIS}TUKUL - იარაღი, სამუშაო იარაღი; შესაბამისად, ^{LÚ} ^{GIS}TUKUL - „სამუშაო იარაღიანი“ კაცი/ხელოსანი, *Šdal*, 2007:7, 408; ითვლება, რომ არსებობდნენ ადამიანები, რომლებიც დაბეგრილები იყვნენ TUKUL-ბეგარით, Hoffner, 2007:245; D'Alfonso, 2010:73.

²⁴ ხეთ. ^{LÚ} *arnuwala* = შუმ. NAM.RA - სამხედრო ტყვე, დეპორტირებული, წარტყვევნილი, *Šnal*, 2007:58.

²⁵ იმპერის დროინდელ ვერსიაში ჩამატებულია შემდეგი ფრაზა: „დაიქირავებულმა უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. ხოლო თუ დაიქირავებული ქალია, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი [ვერცხლი]“ (KBo 6.3 II 51; KBo 6.5 IV 10-11)

ნაცვლად (დამნაშავემ) უნდა მოიყვანოს სახლიდან კაცი. (KBo 6.2 II 30-32; KBo 6.3 II 52-53; KBo 6.5 IV 12-15)

- 44ა. თუკი კაცს ვინმე ცეცხლში ჩააგდებს ისე, რომ იგი გარდაიცვლება, სანაცვლოდ ვაჟი უნდა მისცეს. (KBo 6.2 II 33; KBo 6.3 II 54; KBo 6.5 IV 16-17); 44ბ. თუკი ვინმე ადამიანს ჩაუტარებს განწმენდის რიტუალს, მან უნდა გადაყაროს (რიტუალის) ნარჩენები ნაგავში. ხოლო თუკი მათ ვინმეს სახლში მიიტანს, ეს ჯადოქრობაა და მეფის (სასამართლო) საქმე იქნება. (KBo 6.2 II 34-35; KBo 6.3 II 55-56; KBo 6.5 IV 17-20)

XLIV.... და კვლავ უნდა განწმინდოს. ხოლო თუკი სახლში რამე არასწორად იქნება, მან ისევ უნდა განწმინდოს იგი. ასევე, მან უნდა აანაზღაუროს ყველაფერი, რაც დაიკარგება. (KBo 6.4 IV1-3)

45. თუკი ვინმე იპოვნის ხელსაწყოებს, [და დაუბრუნებს] მათ მფლობელს, იგი (=მფლობელი) დაასაჩუქრებს მას. მაგრამ თუკი მპოვნელი არ დააბრუნებს მათ (უკან), იგი ქურდად უნდა გამოცხადდეს. (KBo 6.2 II 36-37; KBo 6.3 II 57-58; KBo 6.5 IV 21-23)

XLV. თუკი ვინმე იპოვნის ხელსაწყოებს ან ხარს, ცხვარს, ცხენს ან ვირს, მან ისინი უნდა დაუბრუნოს მფლობელს და იგი წაიღებს/წაიყვანს მათ. მაგრამ თუკი ვერ იპოვნის მათ მფლობელს, მან უნდა დაიმოწმოს მოწმე, (რომ ის მხოლოდ დროებით ინახავს მათ). შემდგომ, როდესაც მფლობელს იპოვნიან, იგი წაიყვანს/წაიღებს ყველაფერს, რაც დაიკარგა. მაგრამ თუკი იგი (=მპოვნელი) მოწმეს არ დაიმოწმებს და შემდგომ მფლობელი უპოვნის მას (ნივთებს ან პირუტყვს), ქურდად ჩაითვლება და სამმაგად უნდა აანაზღაუროს. (KBo 6.4 IV4-11)

46. თუკი სოფელში ვინმეს მემკვიდრეობით მიღებული აქვს მიწა, თუკი მიწის [დიდი ნაწილი] მას ერგო, უნდა შეასრულოს *ლუცი*.²⁶ მაგრამ თუკი პატ[არა ნაწილი] აქვს მინდვრისა [მიცემული], მას არ ეკისრება *ლუცი*; მათ ეს გადასახადი უნდა აიღონ მამამისის სახლიდან. თუკი მემკვიდრე თავისთვის შემოირაგავს გამოუყენებელ მიწას, ან სოფლის კაცები მისცემენ მას დამატებით მიწას, მან უნდა შეასრულოს *ლუცი* (=გამოუყენებელ მიწაზე). (KBo 6.2 II 38-42; KBo 6.3 II 59-63; KBo 6.5 IV 24-26)

XLVI. თუკი სოფლად ვინმეს აქვს მიწა და დაბეგრილია *სახანით*, თუკი იგი ერგო მემკვიდრეობით და ეს მიწა მას შეხვდა მთლიანად, იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. თუკი მას მიწა არ ერგო მთლიანად, არამედ მხოლოდ პატარა ნაწილი, იგი არ უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. იგი უნდა დაიბეგროს მამამისის ქონებიდან. თუკი მემკვიდრის მიწა გათავისუფლებულია და სოფლელი კაცები მას სხვა საჯარო მიწას მისცემენ, იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. (KBo 6.4 IV 21-27)

- 47ა. თუკი ვინმე ფლობს მეფისგან ნაჩუქარ მიწას, [იგი] არ [უნდა დაიბეგროს] *სახანითა* და *ლუციით*. ამას გარდა, მეფემ სამეფო ხარჯებიდან იგი უნდა უზრუნველყოს საკვებით. (KBo 6.2 II 43-44; KBo 6.3 II 64-65); 47ბ. თუკი ვინმე იყიდის მიწას კაცისგან, რომელიც დაბეგრილია *თუქულით*, მან უნდა გადაიხადოს *ლუცი*. ხოლო თუკი იგი იყიდის მხოლოდ მიწის უდიდეს წილს, იგი არ დაიბეგრება *ლუციით*. ხოლო თუკი იგი მოიშორებს გამოუყენებელ მიწას, ან სოფლელი კაცი მიცემს მას თავის მიწას, იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. (KBo 6.2 II 45-47; KBo 6.3 II 65-68)

²⁶ ხეთ. luzzi = სავალდებულო საჯარო სამსახური, საქმიანობა, Ünal, 2007:414; Hoffner, 1997:244.

XLVIIა. თუკი ვინმეს მეფისგან აქვს ნაჩუქარი მიწა, იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. თუკი მას გაათავისუფლებენ სასახლიდან, იგი არ უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. (KBo 6.4 IV 12-14)

XLVIIბ. თუკი ვინმე იყიდის მთელ მიწას *თუქულის* გადამხდელი კაცისგან და მიწის წინა მფლობელი გარდაიცვლება, (ახალი მფლობელი) უნდა დაიბეგროს *სახანით*, რასაც მეფე დააკისრებს მას. მაგრამ თუკი წინა მფლობელი კიდევ ცოცხალია, ან არსებობს წინა მფლობელის მიწა, იმ ქვეყანაში ან სხვა ქვეყანაში, იგი არ უნდა დაიბეგროს *სახანით*. (KBo 6.4 IV 15-20)

XLVIIგ. თუკი ვინმე იყიდის მთელ მიწას *თუქულის* გადამხდელი კაცისგან, მათ უნდა ჰკითხოვნ მეფეს და იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით* იმის მიხედვით, რასაც მეფე იტყვის. თუკი იგი დამატებით იყიდის სხვის მიწას, იგი არ უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. თუკი მიწა თავისუფალია, ან სოფლის კაცი მიცემს მას სხვა მიწას, იგი უნდა დაიბეგროს *ლუციით*. (KBo 6.4 IV 28-35)

48. *ბიფარა*²⁷ იბეგრება *ლუციით*. არავინ არ უნდა გაურიგდეს *ბიფარას*. არავინ არ უნდა იყიდოს მისი შვილი, მიწა ან ვენახი. ვინც კი რამეს შეიძენს *ბიფარასგან*, დაკარგავს თავის გადახდილ თანხას და *ბიფარას* შეუძლია აიღოს უკან ყველაფერი, რაც გაყიდა. (KBo 6.2 II 49-52; KBo 6.3 II 69-71)

49. [თუკი] *ბიფარა* იქურდებს, არ ანაზღაურდება. ისინი ... მას, და მხოლოდ თავისი თავით ანაზღაურდება²⁸. თუკი (*ბიფარა-კაცებს*) [უნდა] ეზღოთ ქურდობისთვის, ისინი უღირსად და ქურდულად მოიქცევიან. ეს – იმას გამარცხავს და ის – ამას. [ასე ისინი] მეფის ძალაუფლებას დაამხოებენ (=აღარ დაემორჩილებიან მეფის განაწესს). (KBo 6.2 II 53-57; KUB 29.14 IV 1-7)

XLVIII. [თუკი] *ბიფარა* მოიპარავს, მან არ უნდა [გადაიხადოს, არამედ თავისი თავით უნდა ზღოს მხოლოდ...]. თუკი [*ბიფარა-კაცებს...*] [...]. (KBo 6.4 IV 28-35)

50. ... [კაცი], რომელიც ... ქ. ნერიქში, რომელიც არის ქ. არინასა და ქ. ციფლანდაში ქურუმი, ნებისმიერ ქალაქში მათი სახლები გაათავისუფლებულია, ხოლო მათი მოწილენი²⁹ დაიბეგრებიან *ლუციით*. ქ. არინაში, როდესაც მეთერთმეტე თვე დადგება, [მისი სახლი], ვის ჭიშკართან ეიას³⁰ (ხე ან ბოძია) ჩარჭობილი, ასევე თავისუფლდება (დაბეგვრისგან). (KBo 6.2 II 58-62; KBo 6.3 III 1-2; KUB 29.14 IV 8-11)

51. უწინ, კაცის სახლი, რომელიც ქ. არინაში მქსოველი გახდებოდა, თავისუფლდებოდა (ბეგარისგან), როგორც მისი მემკვიდრეები და ნათესავები. ეხლა კი, მხოლოდ მისი სახლი თავისუფლდება, ხოლო მისი მემკვიდრეები და ნათესავები იბეგრებიან *ლუციით*. ასევე ქ. ციფლანთაშიც. (KBo 6.2 III 1-4; KBo 6.3 III 3-6; KBo 6.6 I 6-9; KBo 6.9 I 1-5)

²⁷ ხეთ. LUhippara = აქად. ASIRUM- დაბალი კლასის ადამიანი, ქურდი, ტყვე, მათხოვარი, ყმა, Hoffner, 1997:244.

²⁸ ე.ი. ვერ ჩაანაცვლებს სხვა რამით, მხოლოდ მისი პიროვნებით შეიძლება ანაზღაურება.

²⁹ ზღმ. LUHA.LA - მოწილე, Rüster, Neu, 1989:277.

³⁰ ხეთ. GISeya-/ean-/ea-/eyan-/eyant- მარადმწვანე ხე, რომელიც თავისუფლების სიმბოლოდ სხვადასხვა სამართლებრივი ვალდებულების დროს, Ünal, 2007:120.

52. აკლდამის³¹ მონა, უფლისწულის მონა, ან მატყლის/საწმისის ბატონი³² – ყველა ამ *თუქულ*-კაცთაგან, რომლებიც ფლობენ მიწას, უნდა დაიბეგრონ *ლუციით*. (KBo 6.2 III 5-6; KBo 6.3 III 7-8; KBo 6.6 I 9-11; KBo 6.9 I 6-8)
53. თუკი *თუქულით* დაბეგრილი კაცი და მისი მოწილე ერთად ცხოვრობენ, თუკი ისინი იყოფიან, მათ უნდა გაიყონ ქონება. თუკი მათ მიწაზე 10 ადამიანია, კაცი, რომელიც დაბეგრილია *თუქულით*, უნდა მიიღოს 7, ხოლო მისმა მოწილემ – 3. მათ უნდა გაიყონ ნახირი და ცხვარი მათ მიწაზე იგივე რაოდენობით. თუკი ვინმე ფლობს მეფის ჩუქების ფირფიტას, თუკი ისინი გაიყოფენ ძველ მიწას, *თუქულით* დაბეგრილი კაცი აიღებს 2 ნაწილს, მისი მოწილე კი – ერთ ნაწილს. (KBo 6.2 III 7-11; KBo 6.3 III 9-14; KBo 6.6 I 12-18; KUB 13.11 + KUB 29.15 + KBo 6.8; KBo 6.9 I 9-11)
54. ადრე, *მანდა*³³ მეომრები, ქ. სალას, ქ. თამალკის, ქ. ხათრას, ქ. ცალფას, ქ. თასხინიასა და ქ. ხემუვას ჯარები, მშვილდოსნები, დურგლები, ეტლოსნები და მათი *ქარუხალა*³⁴ კაცები არ იბეგრებოდნენ არც *ლუციით*, არც *სახანით*. (KBo 6.2 III 12-15; KBo 6.3 III 15-18; KBo 6.6 I 19-23; KUB 13.11 + KUB 29.15 + KBo 6.8 + 19.4)
55. როდესაც ხეთელმა კაცებმა, რომლებიც იბეგრებიან *სახანით*, მოვიდნენ, მუხლი მოიყარეს მეფის მამის წინაშე და უთხრეს: „არავინ არ გვიხდის ხელფასს“. ისინი ასე გვეუბნებიან: „თქვენ უნდა შეასრულოთ თქვენი საქმე, როგორც *სახანის* გადამხდელებმა!“. მეფის მამა [შევიდა] სასამართლო დარბაზში³⁵ და თავისი ბეჭდის ქვეშ დაადგინა: „თქვენ უნდა განაგრძოთ *სახანის* გადახდა თქვენი სხვების მსგავსად.“ (KBo 6.2 III 16-20; KBo 6.3 III 19-23; KBo 6.6 I 24-29; 19.4 I 2-6)
56. არც ერთი მესპილენძე არ თავისუფლდება ყინულის მომარაგებაში მონაწილეობისგან, ციხე-სიმაგრის მშენებლობისგან, სამეფო გზის დაგებისაგან და ვენახში რთველისგან. მეზღვეები იბეგრებიან *ლუციით*, ყველა მსგავსი სამუშაოსთვის.³⁶ (KBo 22.62 + 6.2 III 21-22; KBo 6.3 III 24-25; KBo 6.6 I 30-32)
57. თუკი ვინმე მოიპარავს სახარე ხბოს, თუკი იგი ძუძუს წოვს, იგი არ არის ხარი; თუკი იგი ერთი წლის მოზვერია, იგი არ არის ხარი; თუკი იგი 2 წლის ბულა ხარია, იგი არის სანაშენო ხარი. ადრე უნდა მიეცათ 30 პირუტყვი, მაგრამ ეხლა უნდა მისცენ 15 პირუტყვი: 5 ორწლიანი, 5 ერთწლიანი და 5 ძუძუმწოვარა. მან ამისთვის ყურადღება უნდა მიაქციოს მის სახლს. (KBo 6.2 III 23-26; KBo 6.3 III 26-29; KBo 6.6 I 33-38)
58. თუკი ვინმე მოიპარავს კვიცს, თუკი იგი ძუძუს წოვს, იგი არ არის „კვიცი“; თუკი იგი ერთი წლისაა, იგი არ არის „კვიცი“; თუკი იგი ორი წლისაა, იგი არის „კვიცი“. ადრე იხდიდნენ 30 ცხენს. მაგრამ ეხლა უნდა მისცენ 15 ცხენი: 5 ორწლიანი, 5 წლიანი და 5 ძუძუმწოვარა. მან ყურადღება უნდა მიაქციოს მის სახლს. (KBo 6.2 III 27-30; KUB 29.16 III 1-4; KBo 6.3 III 30-34; KBo 6.6 I 39-46; KBo 19.3 I 2-8)

³¹ შუმ. É.NA₄ = აქად. BIT ABNI – სამეფო აკლდამა, „ქვის სახლი“, Ünal, 2007:100.

³² აქად. BEL ŠUPATI–ს თარგმნიან, როგორც „კაცი, რომელიც ატარებს ლეწმის ნიშანს“: Hoffner, 2003:63. აქად. ŠIPĀTU/ŠUPĀTU/ŠAPTU = შუმ. SÍG–, „მატყლი, საწმისი“, CAD, 1992:57. შესაბამისად, აქ საუბარი უნდა იყოს „მატყლის/საწმისის ბატონზე“ და არ უნდა უკავშირდებოდეს ლეწამს.

³³ შუმ. ERÍN^{MES}MANDA - ჯარისკაცების რაღაც კლასი, შესაძლებელია ასევე, აქ იგულისხმებოდეს გარკვეული მთის ლაშქარი: CAD, 1977:12.

³⁴ ხეთ. LÚkaruhala-/karuhali–უცნობი თანამდებობა, Ünal, 2007:325.

³⁵ ხეთ. tuliya- სასამართლო კრება, დარბაზი

³⁶ ამ პარაგრაფის გაგებისათვის ვრცლად იხ: Melchert, 1979:57-59.

59. თუკი ვინმე მოიპარავს ვერძს, ადრე უნდა გადაეხადათ 30 ცხვარი. ეხლა უნდა გადაიხადოს [15] ცხვარი: მან უნდა მისცეს 5 ცხვარი, 5 კრავი და 5 ბატკანი. და სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 III 31-32; KBo 19.2 + KUB 29.16 III 1-4; KBo 6.3 III 35-36; KBo 19.3 I 9-11; KBo 6.6 I 47-50; KBo 29.17 I 1-3).
60. თუკი ვინმე იპოვნის ხარს და დაკოდავს, თუკი მისი პატრონი განაცხადებს ამის შესახებ, მპოვნელმა უნდა მისცეს 7 პირუტყვი: 2 ცალი ორწლიანი, 3 ერთწლიანი და 2 ძუძუმწოვარა. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 III 33-34; KUB 29.16 + 19.2 7-8; KBo 6.3 III 37-39; KBo 6.6 I 47-50; KBo 29.17 I 4-7; P: 1-3)
61. თუკი ვინმე იპოვნის ბედაურს? და დაკოდავს მას, თუკი მისი პატრონი განაცხადებს ამის შესახებ, მპოვნელმა უნდა მისცეს 7 ცხენი, 2 ორწლიანი, 3 ერთწლიანი და 2 ძუძუმწოვარა. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 III 35-37; KUB 29.16 + 19.2 9-11; KBo 6.3 III 40-42; KBo 19.3 I 12-15)
62. თუკი ვინმე იპოვნის ვერძს და დაკოდავს მას, თუკი მისი პატრონი განაცხადებს ამის შესახებ, მპოვნელმა უნდა მისცეს 7 ცხვარი: 2 ბატკანი, 3 კრავი და 2 ჩვილი ცხვარი. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 + KBo 19.1 III 38-39; KUB 29.16 12-13; KBo 6.3 III 43-45; KBo 19.3 I 16-18)
63. თუკი ვინმე მოიპარავს მხვნელ ხარს, ადრე იხდიდნენ 15 პირუტყვს, მაგრამ ეხლა უნდა მისცენ 10 პირუტყვი: 3 ორწლიანი, 3 წლიანი და 4 ძუძუმწოვარი. (KBo6.2 + KBo 19.1 III 40-42; KUB 29.16 + KBo 19.2 14-16; KBo 6.3 III 46-47; KBo 19.3 I 19-21; KUB 13.12obv. 1-4)
64. თუკი ვინმე მოიპარავს მზიდ ცხენს, ანაზღაურება იგივე იქნება. (KBo6.2 + KBo 19.1 III 43; KBo 6.3 III 48; KBo 6.8 II 1-2; KUB 13.12 5-6)
65. თუკი ვინმე მოიპარავს მომინაურებულ მამრ თხას ან მომინაურებულ შველს ან მომინაურებულ მთის თხას, მათი ანაზღაურება იგივე იქნება, როგორც მხვნელი ხარისა. (KBo6.2 + KBo 19.1 III 44-46; KBo 6.3 III 49-50; KBo 6.8 II 3-5; KUB 13.12 7-9)
66. თუკი მხვნელი ხარი, მზიდი ცხენი, ძროხა ან ფაშატი ბალახობს სხვის ეზოში, თუკი მომინაურებული მამრი თხა, ცხვარი ან ბატკანი ბალახობს სხვის მამულში, მისი პატრონი კი იპოვნის მათ, ყველანი უკან უნდა წაიყვანოს. მან არ უნდა შეიპყრას (მამულის პატრონი), როგორც ქურდი. (KBo6.2 + KBo 19.1 III 47-50; KBo 6.3 III 51-54; KBo 6.8 II 6-10; KUB 13.13obv. 1-3)
67. თუკი ვინმე მოიპარავს ძროხას, ადრე აძლევდნენ 12 ხარს. ეხლა უნდა მისცენ 6 ხარი. უნდა მისცეს 2 ორწლიანი ხარი, 2 წლიანი ხარი და 2 ძუძუმწოვარა. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი (KBo6.2 + KBo 19.1 III 51-52; KBo 6.3 III 55-56; KUB 13.13 obv. 4-7)
68. თუკი ვინმე მოიპარავს ფაშატს, ანაზღაურება იგივე. (KBo 6.2 III 53; KBo 6.3 III 57; KUB 13.13 obv. 8-9)
69. თუკი ვინმე მოიპარავს ან ცხვარს ან კრავს, ადრე იხდიდნენ 12 ცხვარს, მაგრამ ეხლა უნდა გადაიხადონ 6 ცხვარი. მან უნდა მისცეს 2 ცხვარი, 2 კრავი და 2 ჩვილი ცხვარი. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 III 54-55; KBo 6.3 III 58-59; KUB 13.13 obv. 10-12)
70. თუკი ვინმე მოიპარავს ხარს, ცხენს, ვირს ან ჯორს, მისი პატრონი კი იპოვნის მათ, ყველანი უკან უნდა წაიყვანოს. დამატებით, ქურდმა ორმაგად უნდა აუნაზღაუროს მას. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo6.2 + III 56-57; KBo 6.3 III 60-62; 14.64 1-2)

71. თუკი ვინმე იპოვნის (გზააბნეულ) ხარს, ცხენს, ან ვირს, იგი მეფის ჭიშკარში უნდა შეიყვანოს. თუკი მას ქვეყანაში იპოვნის, მაშინ იგი უნდა წარუდგინოს უხუცესებს. (მპოვნელმა) უნდა დააბას ისინი. როდესაც მათი პატრონი იპოვნის მათ, ყველა უნდა წაიყვანოს, მპოვნელს კი არ შეიპყრობს, როგორც ქურდს. მაგრამ თუკი მპოვნელი მათ არ წარუდგენს უხუცესებს, იგი გამოცხადდება ქურდად. (KBo 6.2 58-63; KBo 6.3 III 63-67; 14.64 3-4)
72. თუკი ხარს მკვდარს იპოვნის ვინმეს მიწაზე, მიწის მფლობელმა უნდა მისცეს 2 ხარი. მან სახლიდან უნდა მოიყვანოს ისინი. (KBo 19.1a III 64; KBo 6.3 III 68; KBo 6.22 II 1-2)
73. თუკი ვინმე... ცოცხალ ხარს, იგივე სასჯელი იქნება, როგორც ქურდის შემთხვევაში. (KBo 19.1a III 65; KBo 6.3 III 69; KBo 6.22 II 3-4)
74. თუკი ვინმე ხარს რქას ან ფეხს მოატეხს, ეს ხარი თავისთვის უნდა წაიყვანოს და ჯანმრთელი ხარი უნდა მიუყვანოს დასახიჩრებული ხარის პატრონს. თუკი ხარის პატრონი იტყვის: „მე ჩემს ხარს წავიყვან“, მან უნდა წაიყვანოს თავისი ხარი და დამნაშავემ უნდა გადაუხადოს 2 შეკელი ვერცხლი. (KBo 19.1 III 66-68; KBo 6.3 III 70-72; KBo 6.22 II 5-6)
75. თუკი ვინმე შეაბამს ხარს, ცხენს, ვირს ან ჯორს და იგი მოკვდება, [ან] მგელი დაგლეჯს [მას], ან დაიკარგება, მან უნდა სრულად აანაზღაუროს (მათი ფასი). ხოლო თუკი იტყვის: „იგი ღვთაების ხელით დაიღუპა“, მან უნდა დაიფიცოს ამ საქმეზე. (KBo 6.2 IV 1-3; KBo 6.3 III 73-75; KUB 13.13rev. 1-5)
76. თუკი ვინმე შეიპყრობს ხარს, ცხენს, ვირს ან ჯორს გამოსაყენებლად, ხოლო იგი მოკვდება იქვე, მან უნდა მიიტანოს იგი და ასევე გადაიხადოს მისი ქირა. (KBo 6.2 IV 4-5; KBo 6.3 III 76-77; KUB 13.13 rev. 6-8; KBo 19.3 II 1)
- 77ა. თუკი ვინმე ცემს მაკე ძროხას ისე, რომ მას მუცელი მოეშლება, უნდა გადაიხადოს 2 შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე ცემს მაკე ცხენს ისე, რომ მას მუცელი მოეშლება, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. 77ბ. თუკი ვინმე დააბრმავებს ხარს ან ვირს/ჯორს, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მიიტანოს (=თანხა). (KBo 6.2 IV 6-9; KBo 6.3 III 78-2; KBo 19.3 II 2'-3'; KBo 22.64)
78. თუკი ვინმე დაიქირავებს ხარს და შეაბამს ლაგამს³⁷... ან საბელს³⁸... ხოლო პატრონი იპოვნის მას, (დამქირავებელმა) უნდა მისცეს (პატრონს) 50 ლიტრი ქერი. (KBo 6.2 IV 10-11; KBo 6.3 IV 3-5; KUB 29.13 (+) KBo 22.64 rev. 1-2)
79. თუკი ხარები შევლენ (სხვა კაცის) მინდორში და მინდორის პატრონი იპოვნის (მათ), მას შეუძლია დააბას ისინი ერთი დღით. მაგრამ როდესაც ვარსკვლავები ამოვლენ, ისინი უკან უნდა მიუყვანოს პატრონს. (KBo 6.2 IV 12-13; KBo 6.3 IV 6-7; KUB 29.13 rev. 3-5)
80. თუკი მეცხვარე (ცხვარს) მიუგდებს მგელს, მისმა პატრონმა უნდა აიღოს ხორცი, მაგრამ მან (=მეცხვარემ) უნდა აიღოს ცხვრის ტყავი. (KBo 6.2 IV 14-15; KBo 6.3 IV 9-10; KUB 29.13 rev. 6-7)

³⁷ ხეთ. KUS^hhuša – “a leather object installed upon an ox, Teil des Geschirres oder Zaumzeuges”, Ünal, 2007:241; დამბაშიძე, ჭირაქაძე, 2020:332.

³⁸ ხეთ. KUS^tarusha- “leather part of the harness, lederner Teil des Pferdegeschirres”, Ünal, 2007:703-704; დამბაშიძე, ჭირაქაძე, 2020:332.

81. თუკი ვინმე მოიპარავს ჩასუქებულ ღორს, ადრე იხდიდნენ 40 შეკელ ვერცხლს. მაგრამ ეხლა უნდა გადაიხადონ 12 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 IV 16-17; KBo 6.3 IV 11-12; KUB 29.13 rev. 8-9)
82. თუკი ვინმე მოიპარავს შინაურ ღორს, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 IV 18; KBo 6.3 IV 13-14; KBo 6.21 III 1; KBo 22.65 1)
83. თუკი ვინმე მოიპარავს მაკე ღორს, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. უნდა დაითვალონ გოჭები: ყოველი გოჭისთვის უნდა გადაიხადოს 50 ლიტრი ქერი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს იგი. (KBo 6.2 IV 19-20; KBo 6.3 IV 15-16; KBo 6.21 III 2-5; KBo 22.65 2-5)
84. თუკი ვინმე სასიკვდილოდ ცემს მაკე ღორს, სასჯელი იგივე იქნება. (KBo 6.2 IV 21; KBo 6.3 IV 17; KBo 6.21 III 6-7)
85. თუკი ვინმე დაკლავს გოჭს და მოიპარავს, უნდა მისცეს 100 ლიტრი ქერი. (KBo 6.2 IV 22; KBo 6.3 IV 18; KBo 6.22 III 1-3)
86. თუკი ღორი შევა ბელელში, მინდორში ან ბაღში და ბელლის, მინდვრის ან ბაღის პატრონი მას სასიკვდილოდ ცემს, მან იგი მის პატრონს უნდა დაუბრუნოს. თუკი არ დაუბრუნებს, იგი ქურდად გამოცხადდება. (KBo 6.2 IV 23; KBo 6.3 IV 19; KBo 6.7 1-4; KUB 13.12 obv. 1-4; KBo 6.22 III 4-8)
87. თუკი ვინმე სასიკვდილოდ ცემს მეცხვარის ძაღლს, უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.3 IV 22-23; KBo 6.7 5-6; KBo 14.65 (+) Bo 88/5 III 5-6)
88. თუკი ვინმე სასიკვდილოდ ცემს მონადირის?³⁹ ძაღლს, უნდა გადაუხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.3 IV 24-25; KBo 6.7 7-8; KBo 14.65 (+) Bo 88/5 III 7-9)
89. თუკი ვინმე სასიკვდილოდ ცემს შინაურ ძაღლს, მან უნდა გადაიხადოს ერთი შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.3 IV 26; KBo 6.79-10; KBo 14.65 (+) Bo 88/5 III 10-11)
90. თუკი ძაღლი ღორის (ხორცს) შეჭამს და პატრონი იპოვნის ძაღლს, მან უნდა მოკლას იგი და ამოუღოს ღორის (ხორცი) მუცლიდან. ძაღლი არ ანაზღაურდება. (KBo 6.3 IV 27-28; KBo 6.711-14)
91. [თუკი] ვინმე [მოიპარავს ფუტკრის] ოჯახს, [ადრე] იხდიდნენ [... შეკელ ვერცხლს], მაგრამ ეხლა უნდა გადაიხადონ 5 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა).⁴⁰ (KBo 6.2 IV 32-33; KBo 6.3 IV 29-30; KBo 6.7III? 15-16)
92. [თუკი] ვინმე მოიპარავს [2] ან 3 ფუტკრის სკას, ადრე დამნაშავეს ფუტკრებს დააკბენინებდნენ. ეხლა კი უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე მოიპარავს ფუტკრის სკას, თუკი შიგნით ფუტკრები არ არიან, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი.⁴¹ (KBo 6.2 IV 34-36; KBo 6.3 IV 31-34)

³⁹ შუმ. LU.UR.GI7= ხეთ. kuwa-/kuna-/kuwana-, „a bestiovestide actor in rituals; dogman, hound-man; hunter, huntsman; Hundemann, Jäger“, Ünal, 2007:280.

⁴⁰ ამ პარაგრაფის შესახებ: Hoffner, 2003:101.

⁴¹ Hoffner, 2003:101.

93. თუკი თავისუფალ კაცს შეიპყრობენ სახლში შესვლამდე (=შეპარვამდე), მან უნდა გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. თუკი მონას შეიპყრობენ სახლში შესვლამდე (=შეპარვამდე), უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.2 IV 37-39; KBo 6.3 IV 35-37; KBo 19.3 IV1-5)
94. თუკი თავისუფალი კაცი გაქურდავს სახლს, მან სრულად უნდა აანაზღაუროს (მოპარული ნივთები). ადრე ქურდობისთვის იხდიდნენ 40 შეკელ ვერცხლს. მაგრამ ეხლა [უნდა გადაიხადოს] 12 შეკელი ვერცხლი. თუკი იგი მეტს მოიპარავს, მეტს მოსთხოვენ. თუკი ის ცოტას მოიპარავს, ცოტას მოსთხოვენ. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 IV 40-43; KBo 6.3 IV 38-41; KBo 19.3 IV6-11; KUB 29.18 1-6; KBo 9.70 2-5)
95. თუკი მონა გაქურდავს სახლს, მან სრულად უნდა აანაზღაუროს (მოპარული ნივთები). ქურდობისთვის უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მონას უნდა მოაჭრან ცხვირი და ყურები და უკან დაუბრუნონ თავის პატრონს. თუკი ბევრს მოიპარავს, ბევრს მოსთხოვენ მას. თუკი ცოტას მოიპარავს, ცოტას მოსთხოვენ. [თუკი] მისი პატრონი იტყვის: „მე გადავიხდი მის მაგივრად“, ასე გააკეთოს. მაგრამ [თუკი] უარს იტყვის, დაკარგავს მონას. (KBo 6.2 IV 44-46; KBo 6.3 IV 42-47; KBo 19.3 IV12-17; KUB 29.18 7-9; KUB 29.19 2-5; KBo 9.69 1-6)
96. თუკი თავისუფალი კაცი გატეხს მარცვლეულის ხაროს და (პატრონი) იპოვნის მარცვლეულს იმ ხაროში, უნდა აავსოს ხარო მარცვლეულით და გადაიხადოს 12 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 IV 49-50; KBo 6.3 IV 48-49; KUB 29.19 8-9; KBo 9.69 7)
97. თუკი მონა გატეხს მარცვლეულის ხაროს და იპოვნის მარცვლეულს იმ ხაროში, უნდა აავსოს ხარო მარცვლეულით და გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.2 IV 51-52; KBo 6.3 IV 50-51; KUB 29.20 1-2)
98. თუკი თავისუფალი კაცი ცეცხლს გაუჩენს სახლს, მან უნდა აღადგინოს სახლი. და რაც კი სახლში დაზიანდება – ადამიანები, მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი - ზიანად (ითვლება), მან უნდა აანაზღაუროს ისინი. (KBo 6.2 IV 53-55; KBo 6.3 IV 52-54; 19.4 IV 1; Y: KUB 29.203-5)
99. თუკი მონა ცეცხლს გაუჩენს სახლს, მისმა პატრონმა უნდა აანაზღაუროს მის ნაცვლად და მათ უნდა მოაჭრან მონას ცხვირი და ყურები და დაუბრუნონ პატრონს. თუკი პატრონი არ აანაზღაურებს, იგი დაკარგავს მონას. (KBo 6.2 IV 56-58; KBo 6.3 IV 55-58; 19.4 IV 2-6; KBo 6.21 IV 1; KBo 19.5 1-3)
100. თუკი ვინმე ცეცხლს გაუჩენს ბოსელს, მან უნდა გამოკვებოს მისი (=პატრონის) პირუტყვი და მიატანინოს მათ გაზაფხულამდე. მან უნდა აღადგინოს ბოსელი. თუკი იქ არ იყო თივა, მან (უბრალოდ) უნდა თავიდან ააშენოს იგი. (KBo 6.2 IV 59-61; KBo 6.3 IV 59-62; 19.4 IV 7-11+ 13.11 rev. 1 7-10; KBo 6.21 IV4-5; KBo 14.65 1-5)

კოლოფონი:

მეორე ფირფიტა. (შინაარსი) დასრულებულია. „თუკი კაცი“. მისი უდიდებულესობის მამისგან. (KBo 6.6 IV1-2; KUB 13.11; (KBo 6.4 მარცხენა კუთხე 1-4)

101. თუკი ვინმე მოიპარავს ღვინოს, ან ვაზს, ან *ქარფინას*⁴², ან ხახვს/ნიორს, ადრე [იხდიდნენ] ერთ შეკველ ვერცხლს ერთი ღვინისთვის/ვაზისთვის, ერთ შეკველ ვერცხლს ვაზის რქისთვის, ერთ შეკველ ვერცხლს [ერთი *ქარფინასთვის*], ერთ შეკველ ვერცხლს ერთი კბილი ნივრისთვის. და ისინი მის [...]–ში შუბს არჭობენ. [ადრე] ასე იქცეოდნენ. ახლა კი, თუ ის თავისუფალი ადამიანია, გადაიხდის 6 შეკველ [ვერცხლს], ხოლო თუ მონაა, გადაიხდის 3 შეკველ ვერცხლს.⁴³ (KBo 6.12 I 1-7; KUB29.21 1-2)
102. [თუკი] ვინმე მოიპარავს შემას [...] წყაროსთან, [თუკი] მოიპარავს [1 *გუნ*⁴⁴ შემას], უნდა გადაიხადოს 3 შეკველი ვერცხლი; თუკი მოიპარავს 2 *გუნ* შემას, [უნდა გადაიხადოს] 6 შეკველი ვერცხლი; თუკი მოიპარავს [3] *გუნ* შემას, ეს იქცევა სამეფო (სასამართლოს) საქმედ. (KBo 6.12 I 8-10; KUB 29.21 3-5)
103. [თუკი] ვინმე მოიპარავს 1 *გიფესარზე* [დათესილ] ჭირნახულს, თავიდან უნდა დათესოს იგი და [გადაიხადოს] 1 შეკველი ვერცხლი. [თუკი] 2 *გიფესარია* დათესილი, თავიდან უნდა დათესოს იგი და გადაიხადოს 2 შეკველი ვერცხლი. (KBo 6.12 I 11-14; KUB 29.21 6-9)
104. [თუკი] ვინმე მოჭრის [ვაშლის⁴⁵, მსხლის⁴⁶ (?) ან ქლიავის⁴⁷ (?) ხეს, უნდა გადაიხადოს [...] შეკველი] ვერცხლი. მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.12 I 15-16; KUB 29.21 10-11; KBo 6.10 1-2)
105. [თუკი] ვინმე [ცეცხლს] წაუკიდებს ყანას და ცეცხლი მოედება მსხმოიარე ვენახს, თუკი ვაზი, ან ვაშლის, მსხლის ან ქლიავის ხე დაიწვება, უნდა გადაიხადოს 6 შეკველი ვერცხლი ყოველი ხისთვის. მან თავიდან უნდა დარგოს [ნერგი]. და თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს ისინი. თუკი იგი მონაა, თითოეული ხისთვის გადაიხდის 3 შეკველ ვერცხლს. (KBo 6.12 I 17-21; KUB 29.21 12-16; KBo 6.10 3-7; KBo 6.11 2-3; KBo 19.6 3-6)
106. თუკი ვინმე მიიტანს მუგუზალს თავის ყანაში და (ცეცხლს) გადადებს სხვის მობობინე ყანას, ცეცხლის გამჩაღებელმა დამწვარი ყანა თავისთვის უნდა აიღოს, (ხოლო) კარგი ყანა ყანის (გადამწვარის) პატრონს უნდა მისცეს და მან აიღოს (მოსავალი). (KUB 29.38 1-3; KBo 6.12 I 22-25; KUB 29.2 + KUB 29.21 + KUB 29.22 17-20; KBo 6.10 8-11; KBo 6.11 4-7; KBo 19.9 1-4; KBo 6.17 1-5)
107. თუკი კაცი შეუშვებს (თავის) ცხვარს მსხმოიარე ვენახში და დააზიანებს მას, თუკი (ვენახი) მსხმოიარეა, უნდა გადაიხადოს 10 შეკველი ვერცხლი ყოველი 30 *გიფესარისთვის*. ხოლო თუკი (ვენახს) არ ასხია, უნდა გადაიხადოს 3 შეკველი ვერცხლი. (KUB 29.38 4-6; KBo 6.12 I 26-28; KUB 29.23 + KUB 29.22 I 5-7; KBo 6.10 12-14; KBo 6.11 I 8-11; KBo 19.9 5-8; KBo 6.17 6-9)
108. თუკი ვინმე მოიპარავს ვაზის ნერგ(ებ)ს შემოღობილი ვენახიდან - თუკი მოიპარავს 100 ნერგს, უნდა გადაიხადოს 6 შეკველი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). ხოლო თუკი ვენახი არ არის შემოღობილი და იგი მოიპარავს ვაზის ნერგ(ებ)ს, გადაიხდის 3 შეკველ ვერცხლს. (KBo 6.12 I 29-30; KUB 29.23 + KUB 29.22 I 8-11; KBo 6.10 15-18; KBo 6.11 I 12-15; KBo 19.9 9-12; KBo 6.17 10-11)

⁴² „ხილი“. სავარაუდოდ, უკავშირდება „კრეფას“: Lat. carpō ‘to pick, to pluck’, Gr. καρπός ‘fruit’, Kloekhorst, 2007:525.

⁴³ სავარაუდოდ, ამ პარაგრაფში საუბარია ზოგადად ვენახის, ხეხილისა და ბოსტნეულის მოპარვაზე.

⁴⁴ 1 GUN = წონის ერთეული, ტალალნტი, = 30.78 კგ.

⁴⁵ შუმ. G¹S¹HAŠHUR – “Apfel, Apfelbaum”, Ünal, 2007:193.

⁴⁶ შუმ. G¹S¹HAŠHUR.KUR.RA – “Aprikosen(baum)? Mispel? bitterer Apfel? Quite?“, Ünal, 2007:193.

⁴⁷ შუმ. G¹S¹ŠENNUR – „Mispel? Pflaum?“, Ünal, 2007:629.

109. თუკი ვინმე მოჭრის ხეხილის ხეებს სარწყავ არხთან,⁴⁸ თუკი (მოჭრის) 100 ხეს, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.23 12 ; KBo 6.10 19-20; KBo 6.11 I 16-17; KBo 6.16 1-2; KBo 6.17 15)
110. თუკი ვინმე მოიპარავს (სამერწად გამზადებულ) თიხას ორმოდან, [რამდენსაც] მოიპარავს, ერთი იმდენი კიდევ უნდა დააბრუნოს. (KUB 29.23 13-14; KBo 6.10 21-22; KBo 6.11 I 18-19; KBo 6.16 3-5)
111. [თუკი] ვინმე გამოძერწავს თიხის [ფიგურას (ჯადოქრობისთვის), ეს ჯადოქრობაა (და) სამეფო სასამართლოს საქმე იქნება. (KUB 29.23 15; KBo 6.10 23; KBo 6.11 I 20; KBo 6.16 6-7)
112. [თუკი წარტყვევნილ კაცს] მისცემენ *თუქულის* ბეგარის მქონე კაცის მიწას, რომელიც დაიკარგა, [3 წლის მანძილზე] მან არ უნდა გადაიხადოს [*სახანი*], მაგრამ მეოთხე წელს უნდა დაიწყოს *სახანის* გადახდა და შეუერთდეს *თუქულის* გადამხდელ კაცებს. (KBo 6.10 24-26; KBo 6.11 I 21-23; KUB 29.24 I 1-2)
113. [თუკი] ვინმე მოჭრის [მსხმოიარე (?) ვენახს, მან მოჭრილი [ვენახი] თავისთვის უნდა დაიტოვოს და (გაჩეხილი) ვენახის მფლობელს უნდა მისცეს თავისი ვენახი. (გაჩეხილი ვენახის მფლობელმა) უნდა მოკრიფოს ყურძენი იმ ვენახიდან [სანამ] თავისი ვენახი არ გაშენდება. (KBo 6.10 27-31; KBo 6.11 I 24-27; KUB 29.24 I 3-8)
- 114-118. *დამტვრეულია თარგმანისთვის.*
- 115-117. *დაკარგულია ამოტეხილ ნაწილში.*
119. თუკი ვინმე [მოიპარავს] (მოსატყუებლად) გაწვრთნილ იხვს(?)/გედს (?), [ან] (მოსატყუებლად) გაწვრთნილ მთის თხას, [ადრე] იხდიდნენ [1] მინა (= 40 შეკელ = 333 კგ) ვერცხლს, ეხლა კი [უნდა გადაიხადონ] 12 შეკელი (=100 კგ [ვერცხლი]). მან [თავისი სახლიდან] უნდა მოიტანოს (თანხა). (KUB 29.36 obv. 7-8 + KUB 29.25 3-5; KBo 6.14 I 6-8; Bo 92/113 3-4)
120. თუკი ვინმე მოიპარავს გა[წვრთნილ (?) ბარტყებს⁴⁹ [...], თუკი 10 ჩიტი იქნება, უნდა გადაიხადოს ერთი შეკელი [ვერცხლი]. (KUB 29.25 I 6-7; KBo 6.14 I 9-10; Bo 92/113)
121. თუკი თავისუფალი კაცი მოიპარავს გუთანს და მისი მფლობელი იპოვნის მას, (მფლობელმა) უნდა შეაბას [(დამნაშავეს) კისერზე] (უღელი? და ხარმა [უნდა მოკლას? იგი]. ასე იქცეოდნენ ადრე. ხოლო ეხლა, მან უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). თუკი იგი მონაა, [გადაიხდის] 3 შეკელ ვერცხლს. (KUB 29.25 I 8-11; KBo 6.12 II1-6; KBo 6.14 11-14)
122. თუკი ვინმე მოიპარავს ურემს და მის ნაწილებს, ადრე იხდიდნენ ერთ შეკელ ვერცხლს, [ხოლო ეხლა] უნდა გადაიხადონ [... შეკელი ვერცხლი]. თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KUB 29.25 I 12; KBo 6.12 II7-9; KBo 14.66)
123. თუკი [ვინმე მოიპარავს ..., ..., ახლა უნდა გადაიხადოს] 3 შეკელი ვერცხლი. საკუთარი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.12 II10-12; KBo 6.10 1-2; KUB 13.15 obv. 1-2; KUB 29.26 1-2)

⁴⁸ ხეთ. amiyara- = შუმ. PAs – „Kanal, Bewässerungskanal“, Ünal, 2007:629.

⁴⁹ ხეთ. ummiyant-, ummiyandus^{MUSEN}, “young (bird)”, Ünal, 2007:758.სავარაუდოდ, ეს ჩიტები მონაწილეობას იღებდნენ რიტუალში, არსებობდნენ რიტუალში მონაწილე ადამიანები – ^{LU}ummiyanni-

124. თუკი ვინმე მოიპარავს ტირიფის?⁵⁰ ხეს, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). თუკი ვინმე წაიღებს ურემს, [მინდორში დატოვებს] და ვინმე მოიპარავს მას, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KUB 29.28 I 1; KBo 6.12 II 13-18; KBo 6.10 II 3-7; KBo 6.19 II 1-4; KBo 19.7 + KUB 13.15 obv. 3-7; KUB 29.27 + 29.26 1-3)
125. თუკი ვინმე მოიპარავს წყლის ხის ღარს⁵¹, უნდა გადაიხადოს [...] + ერთი შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე მოიპარავს ტყავს... ან ტყავის..., უნდა გადაიხადოს ერთი შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.28 I 2-3; KBo 6.12 II 19-20; KBo 6.10 II 8-10; KBo 6.19 II 5-7; Bo 8202 1; KBo 19.7 + KUB 13.15 obv. 7-8; KUB 29.27 + 29.26 4-5)
126. თუკი ვინმე მოიპარავს ხის სკამს (?)... სასახლის ჭიშკრის შიგნით, მან უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე მოიპარავს ბრინჯაოს შუბს სასახლის ჭიშკრის შიგნით, იგი უნდა მოკლან. თუკი ვინმე მოიპარავს სპილენძის ლურსმნებს⁵², მან ½ ფარის⁵³ ქერი უნდა მისცეს. თუკი ვინმე მოიპარავს ერთ თოფ შალის ნაჭრის ძაფს, უნდა დაუბრუნოს ერთი თოფი შალის ნაჭერი. (KUB 29.28 I 4-7; KBo 6.12 II 21-23; KBo 6.10 II 11-16; KBo 6.19 II 8-13; Bo 8202 2-7; KUB 29.27 + 29.26 9-12)
127. თუკი ვინმე ჩხუბის (გამო) შეამტვრევს კარს, მან უნდა ყველაფერი აანაზღაუროს, რაც დაიკარგება სახლში და უნდა გადაიხადოს 40 შეკელი ვერცხლი. მან საკუთარი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KUB 29.28 I 8-9; KBo 6.10 II 17-19; Bo 8202; KUB 29.27 13)
128. თუკი ვინმე მოიპარავს აგურებს, რამდენსაც მოიპარავს, ერთ იმდენივეს დამატებით დაუბრუნებს. თუკი [ვინმე] მოიპარავს სამირკვლის ქვებს, 2 (ასეთი) ქვის სანაცვლოდ უნდა დაუბრუნოს 10 ქვა. თუკი ვინმე მოიპარავს სტელას ან ხარმიალო⁵⁴ ქვას, მან უნდა გადაიხადოს 2 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.28 I 10-13; KBo 6.10 II 20-25 +KBo 6.20 1-4)
129. თუკი ვინმე მოიპარავს ცხენის ან ჯორის აღვირს,⁵⁵ ტყავის ლაგამს,⁵⁶ [...], ან ზარს⁵⁷, ადრე იხდიდნენ 40 შეკელ ვერცხლს. მაგრამ ეხლა [უნდა გადაიხადონ] 12 შეკელი ვერცხლი. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.10 II 26-29 +KBo 6.20 5-8)
130. თუკი ვინმე მოიპარავს ხარის ან ცხენის [...], [გადაიხადოს... შეკელ ვერცხლს]. მან სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). (KBo 6.10 II 30-32 +KBo 6.20 9-11)
131. თუკი [ვინმე მოიპარავს] ტყავის საბელს⁵⁸, უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. [მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა)]. (KBo 6.10 II 34-34)

⁵⁰ ხეთ. GÍŠšiyama- “ein Weidebaum, Weide?”, Ünal, 2007:758.

⁵¹ შუმ. DUG/GÍŠ/URUDUŠEN = PISÀN „copper box; kettle; pipe; conduit; eaf or eaves; drain; drainpipe; Behälter, (Wasser-Abfluss-)Rohr, Rinne, (Dach-)Traufe, Ünal, 2007:628.

⁵² შუმ. URUDUZI.KIN.BAR = šepikkušta- „Spange?Nadel?”, Ünal, 2007:819.

⁵³ აქად. PARISU = PA - სითხის საზომი ერთეული, შუმ. GUR-ის ნახევარს (დაახლ. 25 ლ). 3 PA = 1 შეკელ ვერცხლს, CAD 12, 2005:186.

⁵⁴ ხეთ. NA⁴harmiyalli- ქვის ნივთი

⁵⁵ ხეთ. KUŠannanuzzi- ტყავისგან დამზადებული აღვირი, Ünal, 2007:27; დამზადებულ, ჭირაქაძე, 2020:332.

⁵⁶ ხეთ. KUŠgazzimuel - ტყავისგან დამზადებული აღვირის ნაწილი, Ünal, 2007:27; დამზადებულ, ჭირაქაძე, 2020:332.

⁵⁷ katral ZABAR – „a metal part of the harness, bell?”, Ünal, 2007:333.

⁵⁸ KUŠhapputri-/KUŠhaputri- , Ünal, 2007:173.

132. თუკი თავისუფალი ადამიანი [მოიპარავს... უნდა გადაიხადოს] 6 შეკელი ვერცხლი. [მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა)]. ხოლო თუკი იგი მონაა, [იგი გადაიხდის 3 შეკელ ვერცხლს]. (KBo 6.10 II 35-37)
133. თუკი თავისუფალი კაცი [მოიპარავს...], მან უნდა გადაიხადოს [...] შეკელი [ვერცხლი. მან თავისი სახლიდან უნდა მოიტანოს (თანხა). თუკი იგი მონაა, იგი გადაიხდის ... შეკელ ვერცხლს]. (KUB 29.38 II 1-6; KBo 6.10 II 38-40)
142. [თუკი] ვინმე ატარებს [ურემს (?)..., ... ვინმე მოპარავს] ბორბლ(ებ)ს, უნდა მისცეს $\frac{1}{2}$ ფარისუ ქერი [თითოეული] ბორბლისთვის. [თუკი იგი მონაა, უნდა მისცეს... ფარისუ ქერი] ყოველი ბორბლისთვის. (KBo 6.10 III1-4; 11/p 1)
143. თუკი თავისუფალი კაცი [მოიპარავს] სპილენძის მაკრატელს⁵⁹[ან] სპილენძის ფრჩხილების საკვანტს,⁶⁰ მან უნდა გადაიხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. [მან სახლიდან უნდა მოიტანოს] იგი (=თანხა). თუკი იგი მონაა, უნდა გადაიხადოს 3 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.29 II 1; KBo 6.10 III5-8; 11/p 2-5)
144. თუკი დალაქი მიცემს სპილენძის მაკრატელს [თავის დამხმარეს და იგი გააფუჭებს, უნდა სრულად აუნაზღაუროს [იგი]. თუკი ვინმე დაჭრის ლამაზ ნაჭერს საჭრელით⁶¹, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე დაჭრის [...], მან უნდა გადაიხადოს 5 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.29 II 2-5; KBo 6.10 III9-13)
145. თუკი ვინმე ააშენებს ხარის ბაგას, (დამქირავებელმა) უნდა გადაუხადოს 6 შეკელი ვერცხლი. [თუკი] იგი მიატოვებს [(შენებას = არ დაასრულებს)], დაკარგავს ხელფასს. (KUB 29.29 II 6-7; KBo 6.10 III14-16)
- 146a. თუკი ვინმე აპირებს სახლის, სახლეულის, ბაღის ან სამოვრის გაყიდვას, სხვა (ადამიანი) მივა, ხელს შეუშლის გაყიდვაში და მის ნაცვლად თავისი (ქონების) გაყიდვას შეეცდება, ამ დანაშაულისთვის უნდა გადაიხადოს 1 მინა⁶² ვერცხლი, ხოლო (მყიდველს შეუძლია პირველი (გამყიდველისგან) შეიძინოს (ქონება). (KUB 29.29 II 8-11; KBo 6.10 III17-19); 146b. [თუკი] ვინმე ყიდის [...] მეორე კი ხელს შეუშლის გაყიდვაში, ამ დანაშაულისთვის უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი, ხოლო (მყიდველს შეუძლია პირველი (გამყიდველისგან) შეიძინოს (ქონება). (KUB 29.29 II 12-14)
147. [თუკი] ვინმე ყიდის უსწავლელ ადამიანს, ხოლო მეორე ადამიანი ხელს უშლის, ამ დანაშაულისთვის მან (=მეორემ) უნდა გადაიხადოს 5 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.30 II 15-16; KBo 6.10 III22-24)
148. [თუკი] ვინმე [ყიდის] ხარს, ცხენს, ჯორს ან ვირს, ხოლო მეორე ადამიანი ხელს უშლის, ამ დანაშაულისთვის უნდა გადაიხადოს... შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.30+ 29.29 II 17-18; KBo 6.10 III25-27)
149. თუკი ვინმე ყიდის დაოსტატებულ ადამიანს და (შემდგომ, სანამ გადასცემს) იტყვის (=მოატყუებს): „იგი გარდაიცვალა“, მაგრამ მისი (ახალი) მფლობელი უთვალთვალებს მას, იგი მას თავისთვის აიყვანს. დამატებით, გამყიდველმა უნდა მისცეს 2 კაცი. ისინი თავისი

⁵⁹URUDU_{zinalli}- “shears, Schere”, Ünal, 2007:822.

⁶⁰URUDU_{šankuwalli}-/šakkuwal-, > šankuwai- თითის ფრჩხილი, Ünal, 2007:602.

⁶¹GIS_{hanzan}- საჭრელი იარაღი, “ein Schneidewerkzeug. Ünal, 2007:165.

⁶² 1 მინა იწონიდა 0.5 კგ.-ს და უდრიდა 40 შეკელს.

სახლიდან უნდა მოიყვანოს. (KUB 29.30 II 19-21; KBo 6.10 III 28-31; KBo 14.66 + KUB 48.78 II 1-2; KBo 14.67 II 7-9)

150. თუკი კაცს დაიქირავებენ ანაზღაურებით, უნდა გადაუხადონ ერთი შეკელი ვერცხლი თვიურად. თუკი ქალს დაიქირავებენ, [უნდა გადაუხადონ] ½ შეკელი ვერცხლი თვიურად. (KUB 29.30 II 22-23; KBo 6.10 III 32-33; KBo 14.66 + KUB 48.78 II 3-4; KBo 14.67 II 10-11)
151. თუკი ვინმე დაიქირავებს მხვნელ ხარს, [უნდა გადაიხადოს] ერთი შეკელი [ვერცხლი] თვიურად. [თუკი] ვინმე დაიქირავებს [ძროხას, უნდა გადაიხადოს] ნახევარი შეკელი ვერცხლი თვიურად. (KUB 29.30 II 24-25; KBo 6.10 + 6.20 III 34-36; KBo 14.66 + KUB 48.78 II 5-6; KBo 14.67 II 12-13)
152. თუკი ვინმე დაიქირავებს ცხენს, ჯორს ან ვირს, უნდა გადაიხადოს ერთი შეკელი ვერცხლი თვიურად. (KUB 29.30 II 26-27; KBo 6.10 + 6.20 III 37-38; KBo 14.66 II 7-8; KBo 14.67 II 14)
- 157.⁶³ თუკი ბრინჯაოს ცული იწონის 3 *მინას*, მისი თვიურად გაქირავების ფასი იქნება ერთი შეკელი ვერცხლი. თუკი სპილენძის ცული იწონის 1.20 *მინას*, მისი თვიურად გაქირავების ფასი იქნება ½ შეკელი ვერცხლი. თუკი დანა⁶⁴ იწონის 1 *მინას*, მისი თვიურად გაქირავების ფასი იქნება ½ შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.30 II 28-30; KBo 6.17 2-5; KUB 13.15 rev. 1-3; KBo 6.26 I 1-5; KBo 14.66 II 9)
- 158ა. თუკი თავისუფალ კაცს მოსავლის დასაბინავებლად ანაზღაურებით დაიქირავებენ, (მოსავალი) უნდა დატვირთოს ურმეზზე, დააბინავოს ბელღებში და გაასუფთაოს კალო, მისი 3 თვის ანაზღაურება იქნება 30 *ფარისუ*. 158ბ. თუკი ქალს დაიქირავებენ ანაზღაურებით მოსავლის აღების პერიოდში, მისი ანაზღაურება იქნება 12 *ფარისუ* 3 თვის სამუშაოსთვის. (KUB 29.30 II 31-34; KUB 13.15 rev. 4-6; KBo 6.26 I 6-10; KUB 29.31)
159. თუკი ვინმე შეაბამს ხარებს (უღელში) ერთი დღით, მისი ქირის ფასი იქნება ½ *ფარისუ* ქერი. (KUB 29.30 II 35; KBo 6.26 I 11-12; KUB 29.31 2-3)
- 160ა. თუკი მჭედელი გამოჭედავს სპილენძის ყუთს, რომელიც 100 მინას იწონის, მისი ფასი იქნება 100 *ფარისუ*. 160ბ. თუკი იგი გამოჭედავს ბრინჯაოს ცულს, რომელიც 2 *მინას* იწონის, მისი ფასი იქნება 1 *ფარისუ* ქერი. (KUB 29.30 II 36-37; KBo 6.26 I 13-15; KUB 29.31 4-7; KBo 6.15 1-3)
161. თუკი იგი გამოჭედავს სპილენძის ცულს, რომელიც იწონის 1 *მინას*, მისი ანაზღაურება იქნება 1 *ფარისუ* ქერი. (KUB 29.30 II 36-37; KBo 6.26 I 13-15; KUB 29.31 4-7; KBo 6.15 1-3)
- 162ა. თუკი ვინმე (თავისკენ) გადაიყვანს სარწყავ თხრილს, უნდა გადაიხადოს 1 შეკელი ვერცხლი. თუკი ვინმე ქურდულად მოიპარავს წყალს სარწყავი თხრილიდან, იგი თუკი იგი აიღებს წყალს სხვისი არხის ქვემო წერტილიდან, შეუძლია გამოიყენოს იგი. (KBo 6.19 III 1-3; KBo 6.26 I 18-21; KUB KUB 29.3110-12; KBo 6.15 6-8; 684/c II 1-2); 162ბ. [თუკი] ვინმე (თავისკენ) გადაიყვანს (არხს) [...]. ვინმეს [...] ის მოამზადებს. [... თუკი] ვინმე [...] ცხვარს საძოვრიდან [და იგი მოკვდება... უნდა აანაზღაუროს] და უნდა აიღოს მისი ტყავი და ხორცი. (KBo 6.10 6-9; KBo 6.15 9-12; 684/c III 1-3)⁶⁵

⁶³ ძველხეთურ ვერსიაში 153-156 პარაგრაფების ადგილი დაზიანებულია. კანონების პარაგრაფების დანომვრა ხდება ტრადიციულად, ბ. ჰროზნის მიერ დადგენილი მიმდევრობით, ამის შესახებ: Hoffner, 1997:239, შენ. 47

⁶⁴ tapulli- მეტალის საჭრელი ხელსაწყო, Ünal, 2007:688.

⁶⁵ ამ პარაგრაფის შესახებ: Melchert, 1979:59-60.

163. თუკი ვინმეს ნახირი ღვთაებისგან დაავადდება (=გაცოფდება), (პატრონი) განწმენდის რიტუალს შეუსრულებს და სახლში დააბრუნებს, (რიტუალში გამოყენებულ) ლაფს სხვა ლაფს გროვას შეურევს, ამის შესახებ კი არ ამცნობს სხვას, ის კი, საკუთარ ცხოველებს ისე წაიყვანს, რომ არ ეცოდინება (ამ დაავადების შესახებ) და (ნახირი) დაიხოცება, უნდა ანაზღაურდეს. (KBo 25.5 II; 6.10 10-12; KBo 6.15 9-12; KBo 6.18 IV 1-6; KBo 6.26 I 22-27; KBo 6.15 IV 13-16; HFAC 4 1-5)
- 164-165. თუკი ვინმე მივა (სხვის სახლში), ჩხუბს ატეხს და გატეხს წმინდა პურს ან საწირავ ღვინის (დოქს), უნდა მისცეს 1 ცხვარი, 10 ცალი პური, ერთი დოქი ... ლუდი და ხელახლა განწმინდოს მისი სახლი. სანამ [წელიწადი] არ გავა, მან შორს უნდა დაიჭიროს თავი მისი სახლიდან. (KBo 25.5 II 1-4; KBo 6.18 IV 7-12; KBo 6.26 I 28-33; HFAC 4 6-7)
166. თუკი ვინმე (თავის) თესლს დათესს (სხვისი) ნათესის ზემოდან, მისი კისერი უნდა დაიდოს გუთნის კეხზე. მათ უნდა შეაბან 2 ხარიანი უღელი - ერთმა უნდა შეაბრუნოს თავი ერთ მხარეს, მეორემ - მეორე მხარეს. ორივენი - დამნაშავე და ხარებიც უნდა დაიხოცონ და მან, ვინც პირველმა დათესა მინდორი, თავისთვის უნდა მომკას იგი. ამ გზით წყდებოდა ეს (ამბავი). (KBo 25.5 5', 1-5; III KUB 29.30 III 1'5'; KBo 6-26 34-40); 167. ხოლო ეხლა, მათ უნდა ჩაანაცვლონ კაცზე 1 ცხვარი და ხარებზე - 2 ცხვარი. მან უნდა მისცეს 30 ცალი პური და 3 დოქი ... ლუდი და აუნაზღაუროს (მიწა?). ხოლო ვინც პირველმა დათესა ყანა, უნდა მომკას იგი. (KUB 29.30 III 5-8 + 29.35 III 1' III 5-8; KBo 6-26 41-45)
168. თუკი ვინმე არღვევს ყანის საზღვარს და იღებს მეზობლის ყანის ერთ ზოლს, დარღვეული ნაკვეთის პატრონმა უნდა ჩამოაჭრას მეზობლის მიწას 1 გიფესარი სიგანის ზოლი საერთო საზღვარზე და მისაკუთროს. მან, ვინც დაარღვია საზღვარი, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი, 10 ცალი (პური) და ერთი დოქი ლუდი⁶⁶ და აუნაზღაუროს ყანა. (KBo 25.5 5', III 9-11; KBo 6.11 IV 1-4; KBo 6.13 I 1-5; KBo 6-26 I 46-49)
169. თუკი ვინმე იყიდის მინდორს და დაარღვევს საზღვარს, მან უნდა აიღოს სქელი პური, გატეხოს მზის ღვთაების წინაშე [და] თქვას: „შენ ... ჩემი სასწორი მიწაში“. ხოლო მან ასე უნდა თქვას: „ჰოი, მზის ღვთაებავ, ჭექა-ქუხილის ღვთაებავ! არანაირი ჩხუბი არ (იყო განზრახული)“. (KBo 29.35 (+) 29.30; KBo 6.13 I 10-12; KBo 6.26 III-2).
170. თუკი თავისუფალი კაცი მოკლავს გველს და სხვას დააბრალებს⁶⁷, უნდა გადაიხადოს 1 მინა ვერცხლი. თუკი იგი მონაა, იგი უნდა მოკლან. (KBo 25.5 5', III 12-14; KBo 6.13 I 6-9; KBo 6.26 I 50-53).
171. თუ დედა თავის კაბას შემოატრიალებს შვილის წინ (= ზურგს აქცევს), მაშინ იგი უარყოფს შვილ(ებ)ს. ვაჟი როდესმე რამდენჯერაც არ უნდა მოუბრუნდეს (დედის სახლს) და აიღებს მის კარს და დააბრუნებს (მათ) და დააბრუნებს მათ (მათ ადგილას), ამის შემდეგ მან (=დედამ) შეიძლება ვაჟი კვლავ ვაჟად გაიხადოს.⁶⁸ იგი (ქალი ან კაცი) აიღებს მის კარს და მოშლის მას, იგი (ქალი/კაცი) აიღებს ... და მის ... და მოშლის მათ. ამ გზით იგი უკან დააბრუნებს მათ (ე.ი. ვაჟებს); იგი თავის ვაჟს კვლავ თავის ვაჟად აქცევს. (KUB 29.32 21; KBo 6.13 I 13-18; KBo 6.26 II 3-8)

⁶⁶ ზუმ. DUG.KA.GAG.A = დოქი, რომელიც ავსებულობს ლუდის ერთ-ერთი სახეობით.

⁶⁷ ხეთ. dammēl ŠU[M-an] tezzī = სიტყვასიტყვით: „სხვის სახელს დაასახელებს“.

⁶⁸ ამ პარაგრაფის შესახებ: Melchert, 1979:57-64.

172. თუკი ვინმე სიცოცხლეს შეუნარჩუნებს თავისუფალ კაცს შიმშილობის წელიწადში, გადარჩენილმა კაცმა თავის შემცვლელი უნდა მისცეს. თუკი იგი მონაა, უნდა გადაიხადოს 10 შეკელი ვერცხლი. (KUB 29.32 22-23; KBo 6.13 I 19-21; KBo 6.26 II 9-10)
- 173ა. თუკი ვინმე უარყოფს მეფის სამართალს, მისი სახლი ნანგრევებად უნდა იქცეს. თუკი ვინმე უარყოფს მოსამართლის სამართალს, მას თავი უნდა მოაჭრან. (KUB 29.32 24-25; KBo 6.26 II 11-14); 173ბ. თუკი მონა თავს გაითავისუფლებს ბატონისგან, იგი უნდა ჩაჯდეს თიხის ქვევრში⁶⁹. (KUB 29.32 26; KBo 6.26 II 14-15)
174. თუკი კაცები ერთმანეთს ურტყამენ და ერთ-ერთი მოკვდება, მეორემ უნდა გაილოს ერთი მონა. (KUB 29.32 27; KBo 6.26 II 16)
175. თუკი მწყემსი ან ზედამხედველი ცოლად მოიყვანს თავისუფალ ქალს, ხოლო იგი (=ქალი) ორი ან ოთხი წლის შემდეგ მონა გახდება, (მიუხედავად იმისა) ... მისი (=ქალის) შვილები, მაგრამ არავინ არ უნდა დაიჭიროს ისინი ქამრებით.⁷⁰ (KBo 25.85 28-30; KBo 6.26 II 17-20)
- 176ა. თუკი ვინმეს ჰყავს ხარი ბოსლის/ზაგის გარეთ, ეს შეიძლება გახდეს მეფის სასამართლოს საქმე. მათ უნდა გაყიდონ (ხარი). (ხარი) მესამე წელსაა მზად გასამრავლებლად. მხენელი ხარი, ვერძი და მამალი თხა მესამე წელს არიან მზად გასამრავლებლად. 176ბ. თუკი ვინმე იყიდის გამოცდილ ოსტატს: მეთუნეს, მჭედელს, დურგალს, დაბაღს, მატყლის მრეცხავს, მქსოველს ან (სქელი) წინდების მკერავს/მქსოველს, უნდა გადაიხადოს 10⁷¹ შეკელი ვერცხლი.⁷² (KBo 25.85 31-34; KUB 29.22 III 1-4; KBo 6.26 II 21-26)
177. თუკი ვინმე იყიდის ჩიტების დამკვირვებელს, უნდა გადაიხადოს 25 შეკელი ვერცხლი. თუკი იყიდის ჯერ დაუოსტატებელ კაცს ან ქალს, უნდა გადაიხადოს 20 შეკელი ვერცხლი. (KBo 25.85 35-36; KUB 29.22 III 5-6; KBo 6.26 II 27-29)
178. მხენელი ხარის ფასი არის 12 შეკელი ვერცხლი. ხარის ფასი არის 10 შეკელი ვერცხლი. ძროხის ფასი არის 7 შეკელი ვერცხლი. ერთი წლის მხენელი ხარის ან ძროხის ფასი არის 5 შეკელი ვერცხლი. ძუძუს მოშორებული ხბოს ფასია 4 შეკელი ვერცხლი. თუკი ძროხა მაკედაა ხბოზე, ფასი იქნება 8 შეკელი ვერცხლი. ერთი ხბოს ფასია 2 /3 შეკელი ვერცხლი. ერთი მამალი ცხენის, ერთი დედალი ცხენის, ერთი მამალი ვირის, ერთი დედალი ვირის ფასი იგივეა.⁷³ (KUB 29.29 III 37-40; KUB 29.22 III 7-10; KBo 6.26 II 30-35; KBo 9.71 + KUB 29.22 I 1-2a)
179. თუკი ცხვარია, მისი ფასი იქნება - ერთი შეკელი ვერცხლი. 3 თხის ფასია - 2 შეკელი ვერცხლი. 2 კრავის ფასია - ერთი შეკელი ვერცხლი. 2 თივნის ფასია 1/2 შეკელი ვერცხლი. (KUB 6.26 II 36-37; KUB 29.22 III 13-14; KBo 9.71 + KUB 29.33)
180. თუკი მტვირთავი ცხენია, მისი ფასია 20⁷⁴ შეკელი ვერცხლი. ჯორის ფასია 40 შეკელი ვერცხლი. მძოველი ცხენის ფასია 14 (/15) შეკელი ვერცხლი. ერთწლიანი კვიცის, ფასია 10 შეკელი ვერცხლი. ერთწლიანი კვიცის ფასია 15 შეკელი ვერცხლი. (KUB 6.26 II 38-41; KUB 29.22 III 15-18; KBo 9.71 + KUB 29.33 4-7)

⁶⁹ დამნაშავეს თიხის ჭურჭელში ჩასმა, სავარაუდოდ, დასჯის ფორმა იყო.

⁷⁰ უცნობი გამოთქმა,

⁷¹ ტექსტში შესაძლებელია 10-ის ნაცვლად ყოფილიყო 30.

⁷² Melchert, 1979:62.

⁷³ საინტერესოა, რომ § 180-ში ფასები იცვლება: Güterbock, 1961:77-78.

⁷⁴ KBo 9.71 + KUB 29.33 I ვერსიით 10.

181. მოცილებული მამალი ან დედალი კვიცის ფასია 4 შეკელი ვერცხლი. 4 მინა სპილენძის ფასია ერთი შეკელი ვერცხლი. ერთი ქოთანის კარგი ხარისხის ზეთის ფასია 2 შეკელი ვერცხლი. ერთი ქოთანის ღორის ქონის ფასია ერთი შეკელი ვერცხლი. ერთი ქოთანის ერბოს ფასია 1 შეკელი ვერცხლი, 1 ქოთანის თაფლის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი, 2 ყველის ფასია 1 შეკელი [ვერცხლი], 3 ყველის კვეთის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი. (KUB 6.26 II 42-47; KBo 9.71 + KUB 13.14 I 1-6 I 8-15)
182. ...სამოსის⁷⁵ ფასია 12 შეკელი ვერცხლი. კარგი ხარისხის სამოსის ფასია 30 შეკელი ვერცხლი. ლურჯი შალის სამოსის ფასია 20 შეკელი. სარიტუალო⁷⁶ სამოსის ფასია 10 შეკელი ვერცხლი. მოთელილი (?) სამოსის ფასია 3 შეკელი ვერცხლი. ... სამოსის ფასია 4 შეკელი ვერცხლი. ტილოს სამოსის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი. გამჭვირვალე ტუნუკას ფასია 3 შეკელი ვერცხლი. ყოველდღიური ტუნუკას ფასია [... შეკელი ვერცხლი]. [1 ცალი] 7 მინიანი წონის რულონის ნაჭრის ფასია [... შეკელი ვერცხლი]. 1 დიდი რულონი სელის ფასია 5 შეკელი ვერცხლი. (KBo 6.13 II 8-20; KBo 6.26 II 48-52 III 1-2; 684/c IV 1, KUB 13.14 I 7-10)
183. 3 ფარისუ ხორბლის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი. 4 ფარისუ [ქერის] ფასია [1/2 შეკელი ვერცხლი]. 1 ფარისუ ღვინის ფასია 1/2 შეკელი ვერცხლი. 1 ფარისუ [...-ს ... შეკელი ვერცხლი]. 1 იქუ⁷⁷ მორწყული (?) ყანის ფასია 3 [შეკელი ვერცხლი]. 1 იქუ ... ყანის [ფასია] 2 შეკელი ვერცხლი. მომიჯნავე (?) ყანის [ფასია] 1 შეკელი ვერცხლი.⁷⁸ (KBo 6.26 III 3-7)
184. ასეთია ფასები და ისინი (დადგინდა კერძოდ, ამ) ქალაქისთვის. (KBo 6.26 III 8)
185. 1 იქუ ვენახის ფასია 40 შეკელი ვერცხლი. გაზრდილი ხარის სამოვრის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი. მოზვრების 5 სამოვრის ფასია 1 შეკელი ვერცხლი. 10 ხარის სამოვრის ფასია 40 შეკელი ვერცხლი, გაუპარსავი ცხვრისა - 1 შეკელი ვერცხლი, ახალგაზრდა ცხვრის 10 ტყავი - 1 შეკელი ვერცხლი, 4 თხის ტყავი - 1 შეკელი ვერცხლი, 4 გაპარსული (?) თხის ტყავი - 1 შეკელი ვერცხლი, 20 კრავის ტყავი - ერთი შეკელი ვერცხლი, 20 ცხვრის ტყავი - ერთი შეკელი ვერცხლი. ვინც იყიდის 2 გაზრდილი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. (KBo 6.26 III 9-15)
186. ვინც იყიდის 2 წლიანი საქონლის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. ვინც იყიდის 5 მოზვრის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. ვინც იყიდის 10 ხზოს ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. ვინც იყიდის 10 ცხვრის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. ვინც იყიდის 20 ბატკნის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. [თუკი] ვინმე იყიდის [20] თხის ხორცს, უნდა მისცეს ერთი ცხვარი. (KBo 6.26 III 16-19; KUB 29.34 IV 1)
187. თუკი კაცი ძროხასთან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია: იგი უნდა მოკვდეს. იგი მეფის სასამართლოზე უნდა განსაჯონ. მეფე მის მოკვლას უბრძანებს თუ შეუნარჩუნებს სიცოცხლეს, იგი არ უნდა ეახლოს მეფეს წინ (რომ მან არ წაბილწოს მისი უდიდებულესობა). (KBo 6.26 III 20-22; KUB 29.33 II 2; KUB 29.34 IV 2-4)
188. თუკი კაცი ცხვართან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია: იგი უნდა მოკვდეს. იგი მეფის [სასამართლოზე] უნდა განსაჯონ. მეფე მის მოკვლას უბრძანებს ან შეუნარჩუნებს სიცოცხლეს. მაგრამ იგი არ უნდა ეახლოს მეფეს წინ (= რათა არ წაბილწოს). (KBo 6.26 III 23-25; KUB 29.33 II 3-8; KUB 29.34 IV 5-7)

⁷⁵ ხეთ. TUGhapušant-, happušant – “garment”. Ünal, 2007:688.

⁷⁶ ხეთ. TUGadupli/UTUPLU – „a garment, dress, ceremonial raiment, festive garb, cloak“. Ünal, 2007:78.

⁷⁷ =3600 კვ მ.

⁷⁸ Hoffner, 1997:20.

189. თუკი კაცი თავის საკუთარ დედასთან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს აკრძალული კავშირია. თუკი კაცი თავის ქალიშვილთან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს აკრძალული კავშირია. თუკი კაცი თავის ვაჟთან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს აკრძალული კავშირია. (KBo 6.26 III 26–28; KUB 29.33 II 9-13; KUB 29.34 IV 8-10)
190. თუკი იგი გარდაცვლილ ადამიანთან – იქნება ეს კაცი თუ ქალი, დაამყარებს სექსუალურ კავშირს – ეს არ არის დანაშაული. თუკი კაცი თავის დედინაცვალთან დაამყარებს სექსუალურ კავშირს, ეს არ არის დანაშაული. მაგრამ თუკი მისი მამა ჯერ კიდევ ცოცხალია, ეს აკრძალული კავშირია. (KBo 6.26 III 29–31; KUB 29.33 II 14-16; KUB 29.34 IV 11-13)
191. თუკი თავისუფალ კაცს ძინავს თავისუფალ დებთან, რომლებსაც ჰყავთ საერთო დედა და ასევე, იმათთან, (რომლებსაც) სხვადასხვა დედა (ჰყავთ) ერთი – სხვა ქვეყანაშია, ხოლო მეორე – სხვაში, ეს არ არის დანაშაული. მაგრამ თუკი ეს ერთ ადგილას მოხდება და მან იცის, რომ ქალები ნათესავები არიან, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია. (KBo 6.26 III 32–36; KUB 29.34 IV 14-17)
192. თუკი კაცის ცოლი მოკვდება [მას შეუძლია მოიყვანოს მისი] და [ცოლად]. ეს არ არის დანაშაული.⁷⁹ (KUB 29.35 IV 1; KBo 6.26 III 37-39; KUB 29.34 IV 17b-18)
193. თუკი კაცს ჰყავს ცოლი და კაცი მოკვდება, მისმა ძმამ უნდა მოიყვანოს მისი ქვრივი ცოლად. (თუკი ძმა გარდაიცვლება), მისმა მამამ უნდა მოიყვანოს იგი. როდესაც შემდგომ მისი მამა გარდაიცვლება (ე.ი. მამის) ძმამ უნდა მოიყვანოს ქალი, რომელიც მას ჰყავდა (=ცოლად).⁸⁰ (KUB 29.36 + 29.35 IV 2-4; KBo 6.26 III 40-43; KUB 29.34 IV 19-21)
194. თუკი თავისუფალ კაცს ძინავს მონა ქალთან, რომელსაც იგივე დედა ჰყავს და მათ დედასთან, ეს არ არის დანაშაული. თუკი ძმებს ძინავთ თავისუფალ ქალთან, ეს არ არის დანაშაული. თუკი მამას და ვაჟს ძინავთ ერთი და იგივე მონა ქალთან ან მეძავთან, ეს არ არის დანაშაული. (KUB 29.36 + 29.35 IV 5-8; KBo 6.13 (+) KUB 13.30 III 1-2; 6.26 III 44-48; KUB 29.34 IV 22-25)
- 195ა. თუკი კაცს ძინავს მისი ძმის ცოლთან, ამ დროს კი მისი ძმა ცოცხალია, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია. 195ბ. თუკი თავისუფალ კაცს ჰყავს თავისუფალი ქალი ცოლად და მის ქალიშვილს სექსუალურად აიყვანს, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია. 195გ. თუკი მას ჰყავს ქორწინებაში ქალიშვილი და სექსუალურ კავშირს დაამყარებს მის დედასთან ან დასთან, ეს აკრძალული სექსუალური კავშირია. (KUB 29.36 + 29.35 IV 9-12; KBo 6.13 (+) KUB 13.30 III 3-7; 6.26 IV 1-5; KUB 29.37 IV 5-8)
196. თუკი ვინმეს კაცი და ქალი მონა აკრძალულ სექსუალურ კავშირს დაამყარებენ, ისინი უნდა გადაიხვეწონ სადმე: ერთი უნდა დასახლდეს ერთ ქალაქში და მეორე – მეორეში. ცხვარი უნდა შეიწიროს ერთის ადგილზე და მეორე ცხვარი – მეორე ადგილზე. (29.35 IV 13-15; KBo 6.13 (+) KUB 13.30 III 8-9; 6.26 III 49-53; KUB 29.33 III 1-6; KUB 29.37 + KUB 29.34 IV 1-4)
197. თუკი კაცი აიყვანს ქალს მთებში (და იძალადებს მასზე), ეს კაცის დანაშაულია, მაგრამ თუკი იგი მას მის სახლში წაიყვანს, ეს ქალის დანაშაულია: ქალი უნდა მოკვდეს. თუკი ქალის მეუღლე წაასწრებს აქტის დროს, მას შეუძლია მოკლას ისინი დანაშაულის ჩადენის გარეშე (= ეს არ იქნება დანაშაული). (KBo 6.13 III 7–8; 6.26 IV 6-9; KUB 29.37 IV 9-11)

⁷⁹ Hoffner, 2003:109.

⁸⁰ Hoffner, 2003:109.

198. თუკი იგი მიიყვანს მათ სასახლის ჭიშკართან (= სამეფო სასამართლოზე) და იტყვის: „ჩემი ცოლი არ უნდა მოკვდეს“, მას შეუძლია შეუნარჩუნოს თავის ცოლს სიცოცხლე, მაგრამ ასევე უნდა დაინდოს მისი საყვარელი და დაიფაროს იგი (=ცოლი). თუკი იტყვის: „ორივენი უნდა მოკვდნენ“, ისინი „ბორბალზე უნდა გადაატარონ“⁸¹. მეფეს შეუძლია მოკლას ისინი ან შეუნარჩუნოს სიცოცხლე. (KBo 6.26 IV10-15; KUB 29.37 IV 12-15)
199. თუკი ვინმეს სექსუალური კავშირი აქვს ღორთან ან ძაღლთან, იგი უნდა მოკვდეს. მან იგი უნდა მიიყვანოს სასახლის ჭიშკართან (= სამეფო სასამართლოზე). მეფე მათ ან (ე.ი. ადამიანს და ცხოველს) მოკლავს, ან შეიწყალებს, მაგრამ იგი არ უნდა დადგეს მეფის (სასამართლოს) წინ. თუკი ხარი შეახტება კაცს (ე.ი. სექსუალური ალტკინებით), ხარი უნდა მოკვდეს; კაცი არ უნდა მოკვდეს. მათ უნდა შესწირონ ერთი ცხვარი კაცისთვის და მოკლან იგი. თუკი ღორი შეახტება კაცს, ეს არ არის დანაშაული. (KBo 6.26 IV16-22; KBo 22.66 IV 1'-7')
- 200ა. თუკი კაცს სექსუალური კავშირი აქვს ცხენთან ან ჯორთან, ეს არ არის დანაშაული, მაგრამ იგი არ უნდა წარდგეს მეფის (სასამართლოს) წინ, იგი არც ქურუმი არ უნდა გამოვიდეს. თუკი ვინმე დაიძინებს წარტყვევნილ ქალთან და ასევე ძინავს მის დედასთან, ეს არ არის დანაშაული. (KBo 6.26 IV23-27; KUB 13.14 rev. 1-3; KBo 22.66 IV 8'-14')
- 200ბ. თუკი ვინმე მიცემს თავის ვაჟს დასაოსტატებლად დურგალს⁸², მჭედელს⁸³, მქსოველს⁸⁴ ან დაბაღს⁸⁵ ან თექის მომთელავს⁸⁶, მან უნდა გადაუხადოს 6 შეკელი ვერცხლი დაოსტატებისთვის. თუკი მასწავლებელი ოსტატია, მოსწავლემ უნდა მისცეს მის მასწავლებელს ერთი ადამიანი.⁸⁷ (KBo 6.26 IV27-30; KUB 13.14 + KUB 13.16 rev. 4-8)

კოლოფონი:

მეორე ფირფიტა: „თუკი ვაზი“. (KBo 6.13 IV)

⁸¹ დასჯის სახეობა

⁸² შუმ. LÚNAGAR, “carpenter, joiner, lumberer“. Ünal, 2007:466.

⁸³ შუმ. LÚSIMUG.A, “smith“. Ünal, 2007:571.

⁸⁴ შუმ. LÚ/SAL-ÚŠ.BAR, “weaver“. Ünal, 2007:766.

⁸⁵ შუმ. LÚAŠGAB „leatherworker“. Ünal, 2007:70; ღამბაშიძე, 2009:273-277.

⁸⁶ შუმ. LÚAZLAG „fuller“. Ünal, 2007:82.

⁸⁷ Hoffner, 2003:110.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა:

Keilschrifttexte aus Boghazköy (KBo), Berlin.

Kelischrifturkunden aus Boghazköy (KUB), Berlin.

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD) 2 (1965).

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD) 12 (2005).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CHD), M, (1977).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago(CHD), L-N (1989).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CHD), Š, (2019).

გიორგაძე, გრ., (1990). *ხეთური კანონები*, ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ქრესტომათია, 210-221.

დამბაშიძე, მ., (2009). „მეწაღე“ და „დაბალი“ ძველ ანატოლიასა და პალესტინაში, დავით ბააზოვის საქართველოს ებრაელთა ისტორიის მუზეუმის შრომები VI, 273–277.

დამბაშიძე, მ., ჭირაქაძე, მ.,(2020). *ტყავის აღმნიშვნელ ტერმინთა სისტემა და მისი ძველანატოლიური შესატყვისები*, ტერმინოლოგიის საკითხები IV, 323–334.

Менабде, Э. А., (1961). *О рабстве в Хеттском Государстве*, Вопросы Хеттологии и Хурритологии, Москва, 11-56.

Bowes, K., (2021). *The Roman Peasant Project 2009-2014. Excavating the Roman Rural Poor*, Pennsylvania.

Güterbock, H. G., (1961). *Review of Johannes Friedrich, Die hethitischen Gesetze*(Leiden: Brill, 1959) in JCS 15: 62-78.

Hoffner, H. A., (1997). *The Laws of the Hittites. A Critical Edition. Documenta et Monumenta Orientis Antiqui*, vol. 23. Leiden: E. J. Brill.

Hoffner, H. A., (2003). *Daily Life among the Hittites*, in: Richard Averbeck, Mark W. Chavalas, and David B. Weisberg, eds. *Life and Culture in the Ancient Near East*, Bethesda, MD: CDL Press, 95-118.

Karakaya, M., Marşap, B., Taş, İ., (2010). *Research about the Existence of an Accounting System in the Hittite Culture*, in *Auditing and Accounting History*, September 15-18, 2010, Istanbul /Turkey, 1833-1845.

Kloekhorst, A.,(2008). *The Hittite Inherited Lexicon*, Leiden.

Laroche, E., (1971). *Catalogue des textes Hittites*. Vol. 75, Etudes et Commentaires. Paris: Klincksieck.

Melchert, H. C., (1979). *On Sections 56, 162, and 171 of the Hittite Laws*, *Journal of Cuneiform Studies* (JCS), Vol. 31, No. 1, 57-64.

Ünal, A., (2007). *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen*, 602.

REFERENCES

Keilschrifttexte aus Boghazköy (KBo)

Kelischrifturkunden aus Boghazköy (KUB)

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD) 2 (1965).

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD) 12 (2005).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CHD), M, (1977).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago(CHD), L-N (1989).

The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CHD), Š, (2019).

giorgadze, gr., (1990). *kheturi k'anonebi, dzveli aghmosavletis khalkhta krest'omatia*, 210-221.

gambashidze, m., (2009). „mets'aghe“ da „dabaghi“ dzvel anat'oliasa da p'alest'inashi, davit baazovis sakartvelos ebraelta ist'oriis muzeumis shromebi VI, 273–277.

gambashidze, m., ch'irakadze, m., (2020). *t'qavis aghmnishvnel t'erminta sist'ema da misi dzvelanat'oliuri shesat'qvisebi, t'erminologiis sak'itkhebi* IV, 323–334.

Bowes, K., (2021). *The Roman Peasant Project 2009-2014. Excavating the Roman Rural Poor*, Pennsylvania.

Menabde, Je. A., (1961). *O rabstve v Hettskom Gosudarstve*, Voprosy Hettologii i Hurritologii, Moskva, 11-56.

- Güterbock, H. G., (1961). *Review of Johannes Friedrich, Die hethitischen Gesetze*(Leiden: Brill, 1959) in JCS 15: 62-78.
- Hoffner, H. A., (1997). *The Laws of the Hittites*. A Critical Edition. Documenta et Monumenta Orientis Antiqui, vol. 23. Leiden: E. J. Brill.
- Hoffner, H. A., (2003). *Daily Life among the Hittites*, in: Richard Averbeck, Mark W. Chavalas, and David B. Weisberg, eds. *Life and Culture in the Ancient Near East*, Bethesda, MD: CDL Press, 95-118.
- Karakaya, M., Marşap, B., Taş, İ., (2010). *Research about the Existence of an Accounting System in the Hittite Culture*, in *Auditing and Accounting History*, September 15-18, 2010, Istanbul /Turkey, 1833-1845.
- Kloekhorst, A., (2007). *The Hittite Inherited Lexicon*.
- Laroche, E., (1971). *Catalogue des textes Hittites*. Vol. 75, Etudes et Commentaires. Paris: Klincksieck.
- Melchert, H. C., (1979). *On Sections 56, 162, and 171 of the Hittite Laws*, *Journal of Cuneiform Studies (JCS)*, Vol. 31, No. 1, 57-64.
- Ünal, A., (2007). *Multilinguales Handwörterbuch des Hethitischen*, 602.